

DIPLOMADOLGOZAT

Szalai Barbara

2022

SOPRONI EGYETEM
LÁMFALUSSY SÁNDOR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Vállalkozásfejlesztés mesterszak

**HOGY SEGÍTETT A VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS A
VÁLSÁGKEZELÉSBEN 2008 UTÁN?**

Szalai Barbara

Konzulens: Dr. habil. Pogátsa Zoltán

Sopron

2022

Soproni Egyetem
Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
Üzleti Tanulmányok Intézet

DIPLOMADOLGOZAT FELADATKIÍRÁS

A diplomadolgozat készítőjének neve:
Szalai Barbara

A diplomadolgozat címe:
Hogy segített a vállalkozásfejlesztés a válságkezelésben 2008 után?

A diplomadolgozat megírásával kitűzött feladatok:

1. A 2008-ban kirobbant világválság bemutatása, egyedi aspektusainak ismertetése
2. A vállalkozásfejlesztés szerepének bemutatása a válságkezelésben
3. Hazai vállalkozásfejlesztés és a kkv szektor helyzetének tanulmányozása
4. A Covid-19-es világjárvány és 2008-as válság összefüggéseinek elemzése

Konzulens: Dr. habil. Pogátsa Zoltán

Sopron, 2022.

PH.

Dr. habil. Koloszar László
intézetigazgató

SZERZŐI NYILATKOZAT

NYILATKOZAT

Alulírott, Szalai Barbara (HLKUD7), jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a *Hogy segített a vállalkozásfejlesztés a válságkezelésben 2008 után?* című (megfelelő rész jelölendő)

- házi dolgozat;
- tudományos diákköri dolgozat;
- diplomadolgozat;
- szakdolgozat;
- záródolgozat;
- szakmai beszámoló

(a továbbiakban: **dolgozat**) **önálló munkám**, a dolgozat készítése során betartottam a *szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv.* szabályait, valamint az egyetem által előírt, a dolgozat készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében¹.

Kijelentem továbbá, hogy a dolgozat készítése során az önálló munka kitétel tekintetében a konzulens, illetve a feladatot kiadó oktatót **nem tévesztettem meg**.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy a dolgozatot **nem magam készítettem**, vagy a dolgozattal kapcsolatban szerzői jogsértés ténye merül fel, a Soproni Egyetem **megtagadja a dolgozat befogadását és ellenem fegyelmi eljárást indíthat**.

A dolgozat befogadásának megtagadása és a fegyelmi eljárás indítása nem érinti a szerzői jogsértés miatti egyéb (polgári jogi, szabálysértési jogi, büntetőjogi) jogkövetkezményeket.

Kelt: Sopron, 2022. november 17.

Szalai Barbara

hallgató

¹ 1999. évi LXXVI. Tv. 34. § (1) a mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.

36. § (1) nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztató céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, ha csak ez lehetetlennek nem bizonyul.

SZALAI BARBARA

2022

Vállalkozásfejlesztés szak (MA)

Soproni Egyetem

Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar

*Konzulens: Dr. habil. Pogátsa Zoltán
egyetemi docens*

HOGY SEGÍTETT A VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS A VÁLSÁGKEZELÉSBEN 2008 UTÁN?

How did business development help in crisis management after 2008?

A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválságot a világ minden táján megérezték, hatásait és következményeit még a mai napig is érzik. Többek között ezért is egy összetett téma, melyet a dolgozatomban foglalkok össze. A témát a nemzetközi és magyar viszonylatban is összehasonlítom és kifejtem.

Nagy hangsúlyt kap a kkv-k szerepe Magyarországon, hogy hogyan változott a helyzetük a vállalkozásfejlesztés hatására, amelyet a válság kezelés beavatkozásaként indítottak. Az Európai Unió segítségével az Új Széchenyi Terv Vállalkozásfejlesztő Programmal kívánták megvalósítani a fejlesztéseket, amellyel a vállalkozásokat előnyösebb pozícióba segítik. A vállalkozásfejlesztő terv a mai napig aktív.

Kutatásomban a COVID-19 világjárvány is nagy hangsúlyt kap, hiszen ez egy aktuális téma a válságkezelés területén. Dolgozatom célja, hogy a 2008-as válsággal összehasonlítsam és az összefüggéseket, valamint a különbségeket feltárjam. Kutatásomban kiderül, hogy a jelen helyzet hatása messze meghaladja a 2008–2012. évi pénzügyi és államadósság-válság hatását, hiszen a jelen helyzet gazdasági következményei mindegyre tovább gyűrűznek. A feltárt hiányosságokból és következtetésekből kell megoldani a jelen problémáit.

Azonban fontosnak tartottam kiemelni a kkv-k helyzetét, amelyek a sok negatív hatás mellett meglepő előnyökhöz is jutottak. Egy elég erős változás ment végbe a válsághelyzetből adódóan a vállalkozások életében, ezeket a hatásokat összegeztem a kutatásomban.

BARBARA SZALAI

2022

Business Development (MA)

University of Sopron

Alexandre Lamfalussy Faculty of Economics

*Supervisor: Dr. habil. Zoltán Pogátsa
associate professor*

HOW DID BUSINESS DEVELOPMENT HELP IN CRISIS MANAGEMENT AFTER 2008?

Hogy segített a vállalkozásfejlesztés a válság kezelésben 2008 után?

The global financial and economic crisis of 2008 has been felt all over the world, and its impact and consequences are still being felt today. This is one of the reasons why I am summarizing this in my dissertation. I compare and explain the topic in international and in Hungarian terms.

There is a strong emphasis on the role of SMEs in Hungary, how their situation has changed because of business development, which was launched as an intervention in crisis management. With the help of the European Union, the Új Széchenyi Terv Enterprise Development Program was intended to implement the developments, which will help enterprises to a more advantageous position. This enterprise development program is still active nowadays.

In my research, I also compare the COVID-19 pandemic with the 2008 crisis, which shows that the impact of the current situation is far beyond than the 2008–2012 crisis, because the impact of the current financial and sovereign debt crisis is continuing, as the economic consequences of the current situation continue to ring. From the revealed shortcomings and conclusions, the present problems need to be solved.

However, it is important to mention the situation of SMEs, which, in addition to the many negative effects, have also received surprising benefits. A fairly strong change took place in the life of businesses as a result of the crisis, I summarized these effects in my research.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	6
Bevezetés.....	1
1. A világválság ismertetése és kezelése.....	2
1.1. A válság és válságelméletek.....	2
1.2. A 2008-as válság ismertetése, előzményei.....	4
1.3. A magyar válságkezelés és következményei.....	7
1.4. A nemzetközi válságkezelés és következményei.....	11
2. Vállalkozásfejlesztés szerepe.....	19
2.1. Vállalkozásfejlesztés logikája.....	19
2.2. Vállalkozásfejlesztés 2008 után.....	21
2.3. Vállalkozásfejlesztés az EU-ban.....	24
2.4. Hazai vállalkozásfejlesztés és a kkv-k helyzete hazánkban.....	29
3. COVID-19 világválság pénzügyi és államadósság-válság hatása a 2008-as válsággal szemben.....	36
3.1. A Covid-19 és a 2008-as válság összehasonlítása.....	36
3.2. A Covid-19-es világválság válságkezelése.....	37
3.3. A Covid 19-es világválság hatása a vállalkozásfejlesztésre.....	41
Összefoglalás, Következtetések.....	47
Irodalomjegyzék.....	49

TÁBLÁZAT- ÉS ÁBRAJEGYZÉK

1. táblázat Új Széchenyi Terv Vállalkozásfejlesztő Program felépítése	31
1. ábra: A 2008-as gazdasági válságot megelőzően a használt lakások értékesítésének ugrása.....	5
2. ábra: Az új lakások értékesítése meghaladja a korábbi évtizedek csúcsait	6
3. ábra: A magyar államháztartási egyenleg alakulása.....	8
4. ábra: A forint euróval szembeni árfolyamának alakulása 2007 és 2010 között	9
5. ábra: Az államadósság növekedése 2007 és 2009 harmadik negyedévei között	12
6. ábra: A Fehér Ház hosszú távú költségvetési tervei.....	15
7. ábra: Az amerikai Michigan Egyetem fogyasztói bizalomindexe.....	17
8. ábra: Vállalkozásfejlesztési beavatkozások.....	20
9. ábra: A gazdaságfejlesztés logikai szerkezete	21
10. ábra: Magyarország relatív fejlettsége Ausztriához viszonyítva.....	22
11. ábra: A magyar és az eurozóna növekedésének összehasonlítása.....	23
12. ábra: A kkv-támogató eszköz felépítése és költségvetésének megoszlása.....	27
13. ábra: A kkv-támogató eszköz sikeressége és a 2019. évi európai innovációs eredménytábla közötti összefüggés	29
14. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása.....	32
15. ábra: A működő vállalkozások néhány mutatójának megoszlása vállalkozáskategóriák szerint 2018-ban	33
16. ábra: Az Új Széchenyi Terv felépítése, a magyar gazdaság kitörési pontjai	35
17. ábra: Az Unió által a Covid-19 világjárvány kapcsán tett veszélyhelyzeti válaszingykedések	38
18. ábra: A világjárványról szóló nemzetközi szerződés – 10 ösztönző és előny	40
19. ábra: A fizetőképességi index csökkenése régióként (ezekben a régiókban okozta a legnagyobb gazdasági károkat a koronavírus-járvány	42
20. ábra: A koronavírus járvány hatása a vállalati üzleti tevékenységekre	43
21. ábra: A járvány hatására bevezetett újítások, fejlesztések	44
22. ábra: A COVID-19 vállalati digitalizációt érintő hatásai globálisan	46

BEVEZETÉS

Kutatásomban a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság hatásait és következményeit vizsgálom, hogy milyen hatással voltak, illetve vannak életünkre, hiszen ez még a mai napig is érződik. A témát a nemzetközi és magyar viszonylatban is összehasonlítom.

A válság tanulságait illetően, kiderül, hogy a gazdaság minden szereplője sokat tanult a válság hatására. A háztartások megtanulták, hogy veszélyes az eladósodás, a bankok tekintetében pedig a felelőtlen hitelezésre világított rá a válság. Ezen hatások után fontos, hogy a pénzügyi rendszer folyamatos ellenőrzés és elemzések alatt álljon, hogy a legkisebb hibát is minél előbb észrevegyék az elemzők. Így segítené a rövidlátó gondolkodás ellensúlyozását, a hosszabb távra való előretekintést és a problémák gyors és időben történő kezelését.

A vállalkozásfejlesztés az egyik legnépszerűbb válság kezelési beavatkozás, melynek logikáját a kutatásomban is kifejtettem. A válság után bekövetkező kedvezőtlen helyzetet minden szektor erősen megérezte, amelyek közül a kkv szektort emeltem ki. A dolgozatban részletezésre kerül, hogy hogyan sikerült fellendíteni a vállalkozások helyzetét.

Továbbá rávilágítok a 2008-as válság és a COVID-19-es világjárvány közötti összefüggésekre, illetve különbségeire. A válság minden bizonnyal egy tapasztalatként szolgált a jelenlegi helyzetben, mely nagy segítség volt. A kutatás fő célja, hogy ezeket az összefüggéseket feltárjam és a különbségeket hangsúlyozzam, hiszen nem lehet tudni, hogy az eddigi tapasztalatok elegendőek-e az új helyzet megoldására.

1. A VILÁGVÁLSÁG ISMERTETÉSE ÉS KEZELÉSE

1.1. A VÁLSÁG ÉS VÁLSÁGELMÉLETEK

Az adósságválság és a pénzügyi válság fogalmát sokszor szinonimaként használják, de a pénzügyi válság tágabb fogalom. A bankválság, a háztartások túlzott eladósodása éppúgy pénzügyi válságnak tekinthető, mint az állam likviditási vagy fizetőképességi helyzetének súlyos romlása, amely miatt nemzetközi szervezetek beavatkozása válik szükségessé. Szigorú értelmezés szerint az államadósság törlesztésének felfüggesztésekor már adósságválságról beszélünk. Az adósságválság fogalma a 2008-as globális pénzügyi válság kitörése óta bővült, mivel fejlett országokat is érintő problémáról lett szó. Egy fizetőképességnek tekinthető ország is lehet adósságválságban például akkor, ha állampapírjainak kockázati felára túl magasra szökik, azaz meghalad egy még elviselhetőnek tekintett küszöbértéket. A pénzügyi globalizáció, ezen belül az egyes országok költségvetési pénzügyeinek és államadósságának megnőtt arányú külföldi finanszírozása, illetve ezeknek a korábbiaknál sokkal nagyobb fokú nemzetközi átláthatósága azzal a következménnyel is jár, hogy a nemzetközi befektetői közösség sokkal gyorsabban reagálhat egy ország finanszírozási problémáira. Az állam fizetéseképtelenségének a köztudottá váló veszélye önmagában is megnövelheti egy ország pénzügyi sebezhetőségét, s ezzel létrejöhet az válság egyik fontos feltétele.

(Muraközy, 2012)

Mielőtt napjaink válságának elemzésébe kezdenénk, fel kell tennünk a kérdést: mi okozza, hogy ilyen sűrűn fordulnak elő gazdasági összeomlások, illetve ilyen léptékben? A különböző közgazdasági iskoláknak különböző válaszaik vannak erre a felvetésre, melyek a Nagy Gazdasági Világválság értelmezése körül csúcsosodtak ki. Mielőtt azonban részletesen ismertetnénk azokat a közgazdasági iskolákat, amelyek a válságok kialakulásával és természetével foglalkoztak, meg kell jegyezni azt, hogy a főáramú közgazdaságtan alapvetően azt a képet sugallja, hogy a gazdaság alaptermészete nem a válság, hanem az egyensúly. Az Adam Smith által először megfogalmazott láthatatlan kéz, illetve annak matematizálása Alfred Marshall által maga a mindent jótékonyan elrendező automatizmus. Léon Walras általános egyensúlyi elmélete ezt kiterjeszti a gazdaság egészére. Jean Baptiste Say „törvénye” szerint pedig a kínálat mindig megtalálja a keresletét. Ezek az alapvetések mind-mind azt sugallják, hogy a gazdaság alapvetően önszabályozó, egy egyensúlyi pont felé halad, a kollektív bölcsességnek alapvetően igaza van, a piacon eladott és vásárolt eszközöknek a beárazása pedig korrekt és indokolt.

(Katits-Pogátsa-Zsupanekné, 2017)

A következő válságelméleteket különítették el:

- Osztrák iskola: túl alacsonyan megállapított kamatszintet okolják a válságok kialakulásáért.

(Hayek, 1931)

- Keynesiánus válságelméletek: Keynes szerint a válság hatására a magángazdaság keresleti várakozásai alábbhagynak, ezért a befektetései is, még akkor is, ha a kormányzat adócsökkentésekkel igyekszik több pénzt hagyni a gazdaságban.

(Keynes, 1936)

- Monetaristák: a válságért alapvetően nem a Keynes által azonosított összeomlott kereslet volt a felelős, hanem a bankbetétek és banki eszközök, amelyek zuhanni kezdtek, amikor a megriadt betétesek elkezdtek tömegesen kivenni a megtakarításaikat, és a bankok bedőltek.

(Friedman–Schwartz, 1963)

- A marxianus válságelméletek: Marx szerint a profit forrása a többletérték egy részének kisajátítása a tőkés által. Többletértéket pedig csak a munka állít elő (munkaérték-elmélet). Ellenben a tőkés arra kényszerül, hogy a termelésbe a technológia fejlődésével egyre magasabb értékű tőkét vezessen be. Ez viszont csökkenti a munka arányát a technológiához képest a vállalat működésében. Ám mivel kizsákmányolni, azaz a többletértéket elvonni a tőkés csak a munkástól tudja, a géptől nem, ezért a termelés fokozódó gépesítésével a tőkés profitrátával kell szembesülni. A csökkenő profitráta tézise azonban hosszabb távon a kapitalizmus megsemmisüléséhez vezet Marx szerint.

(Howard– King 1992)

- Alulfogyasztási avagy realizációs elméletek: Natalie Moszkowska szerint a cégek közötti verseny lefelé nyomja a reálbéreket (nő a kizsákmányolás mértéke), vagy abszolút értelemben, vagy a profithoz képest. Ezáltal viszont a cégeknek egyre nehezebb az általuk előállított termékekre megfelelő keresletet találni, azaz a profitot realizálni.

(Moszkowska, 1929)

(Katits-Pogátsa-Zsupanekné, 2017)

Technikai értelemben a közgazdaságtan három negyedévi folyamatos gazdasági visszaesést már válságnak hív, de visszatekintve azt látjuk, hogy gyakran ennél elhúzódóbb folyamatról van szó, ami általában drámai visszaesést produkál a munkahelyek számában is. Két amerikai közgazdász, Carmen Reinhart és Kenneth Rogoff még jóval a 2008-ban

kezdődő jelenlegi, a közgazdász szakmában Nagy Recesszióknak elnevezett válság előtt kezdte el írni összegző művét a gazdasági válságok történetéről. Az angolul *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly* (Ez most más: Nyolc évszázad pénzügyi ostobasága) címet viselő vaskos kötetben igyekeztek feltérképezni az ismertebb összeomlások történetét és tanulságait.

(Katits-Pogátsa-Zsupanekné, 2017)

1.2. A 2008-AS VÁLSÁG ISMERTETÉSE, ELŐZMÉNYEI

A 2008-as gazdasági válság az Egyesült Államokból indult, általános vélekedés, hogy a 30-as évek óta a legnagyobb világgazdasági válság, melynek első figyelmeztető jeleit már 2006-2007-ben lehetett tapasztalni. Ekkor egyébként már több közgazdász, ismert piaci szereplő is figyelmeztetett az esetleges problémákkal kapcsolatban. Ugyanis már látszott a jelentős eszközár növekedés, ami a válság egyik okának tekinthető. Az amerikai ingatlanpiacon jelentős áremelkedés indult. Az ingatlanpiaci áremelkedést a hitelezés felpörgése indukálta, mivel a bankok nagy mennyiségben adtak ki jelzáloghiteleket, köszönhetően annak, hogy különböző pénzügyi termékekkel a kockázatokat át tudták hárítani a befektetőkre. A 2008-as gazdasági válságot megelőző években alakították ki az ún. CDO termékeket, melyek lényege, hogy a bankok a hitelezés kockázatát át tudják hárítani. Gyakorlatilag a hitelek kötvényekbe lettek csomagolva, egy-egy csomagban több hitelt került, majd ezeket a csomagokat kötvényként meg lehetett vásárolni. Korábban a hitelezés folyamata úgy működött, hogy a bank által begyűjtött betéteket hitelezi ki a bank, és a hitelezés kockázatait a bank vállalja. A CDO termékek segítségével azonban a hitelek értékpapírosítva lettek és gyakorlatilag bármely befektető elérhette ezeket a termékeket, vásárolhatott ilyen értékpapírokat. Alapvetően tehát nem a CDO termékekkel volt a gond, hanem azzal, hogy nem megfelelően voltak szabályozva, és a konstrukció összetettsége miatt a hitelminősítők sem tudták megfelelően kezelni (nehéz értékelni egy-egy kötvény mögött levő sok száz jelzáloghitelt).

(Elemzéseközpont, 2021)

A 2008-as gazdasági válság előtt tehát a CDO termékeknek köszönhetően a hitelezés felpörgött, a hitel nagy része az ingatlanpiacon jelent meg, illetve az ingatlanpiaccal összefüggő tartós fogyasztási cikkek fogyasztása is megugrott, ez pedig a vállalati profitot is növelte. A 2008-as gazdasági válságot, azért is nevezik subprime válságnak, mert a másodlagos jelzálogpiachoz kapcsolódtak a problémák.

A problémák megértéséhez az is hozzá tartozik, hogy lássuk, a bank ingatlan fedezet mellett nyújt hitelt, ugyanakkor, ha a kockázatokat ki tudja helyezni befektetők felé, akkor a bank

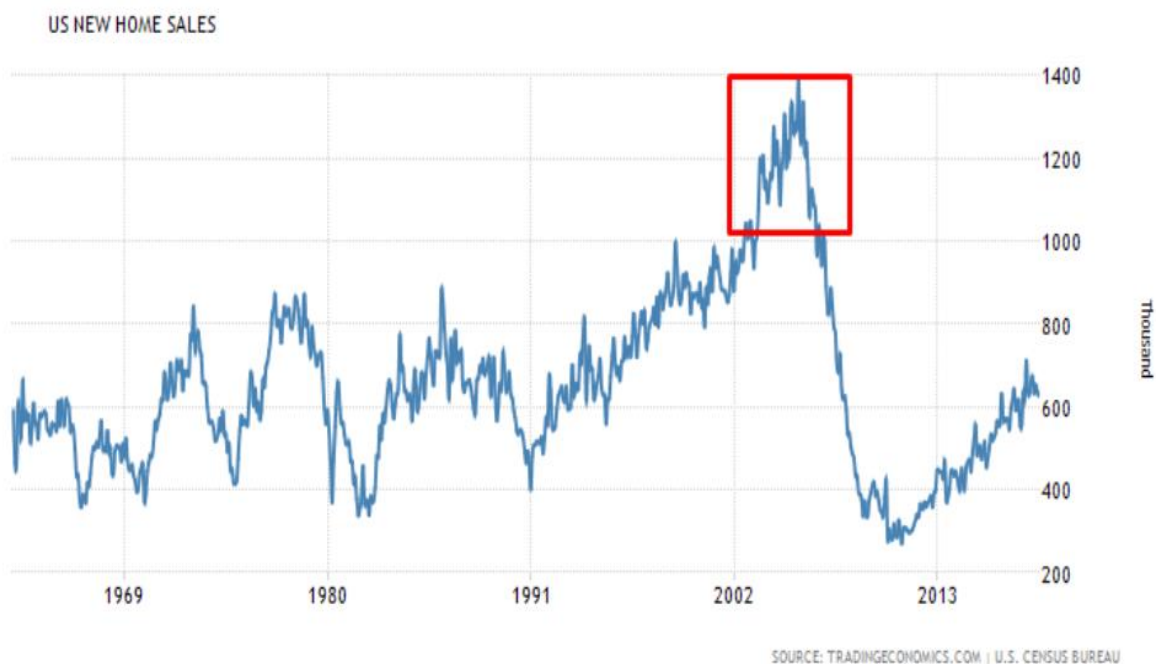
nem lesz annyira óvatos és könnyebben előfordulhat, hogy a kihelyezett hitel meghaladja az ingatlan értékét. Ráadásul a hitelezés felpörgésével az ingatlanok iránti kereslet is megugrott, amivel a kínálat nem tudott lépést tartani, így az ingatlan árak emelkedésnek indultak. A meredek ingatlan áremelkedésben értelemszerűen az ingatlanok becsértéke is magasabb lett, így még több hitelt lehetett kihelyezni ezekre az ingatlanokra. A fentiekből látható tehát, hogy a CDO segítségével az amerikai jelzáloghitelek kockázatai szétterjedtek a pénzügyi rendszerben, ugyanis ezeket a CDO értékpapírokat megvásárolták befektetési bankok, befektetési alapkezelők az Egyesült Államokban és Európában is.

(Elemzőközpont, 2021)

1. ábra: A 2008-as gazdasági válságot megelőzően a használt lakások értékesítésének ugrása

Trading Economics (2021)

2. ábra: Az új lakások értékesítése meghaladja a korábbi évtizedek csúcsait

Trading Economics (2021)

A fenti események alapozták tehát meg a 2008-as gazdasági világválságot, azaz az ingatlanpiaci túlhitelezést, amelyek kockázatai nem maradtak a bankok mérlegein belül, hanem a CDO termékek segítségével a világ más pontjaira is eljutottak. Ráadásul a CDO termékek segítették a hitelezés bővülését, mivel a bankoknak nem kellett kockázatot vállalniuk. A még több kihelyezett hitel pedig további ingatlan áremelkedést indukált. Természetesen a válságban nem csak az ingatlanpiac és a pénzügyi piacok érintettek, ugyanis az ingatlan árak emelkedésével értelemszerűen egyre jobb üzlet az új lakások építése, ez pedig egy sor másik iparágat, szektort is mozgásba hozott. A vállalati profitok növekedésével pedig a részvények egy szép, nagyobb növekedést hozó jövőt kezdtek árazni, azaz a tőzsdeindexek emelkedésnek indultak. A felvett hitelek egy része nem az ingatlan vásárláshoz kapcsolódott, hanem tartós fogyasztási javak vásárlásához, így gyakorlatilag a teljes amerikai gazdaságra hatással voltak a hitelpiaci folyamatok.

(Elemzésközpont, 2021)

A pénzügyi szektorból induló válság így gyorsan elérte Európát is. A világ pénzügyi még sosem voltak ilyen mértékben összekötve egymással, így a fejlett világ pénzügyi szektorában gyorsan szétterjedt. Az EU gazdasága komoly krízisbe került, hiszen a 2008-as válság alapvetően a nyugati országok válsága volt. Nem csak a pénzügyi szektor instabilitása volt a probléma, hanem az ebből következő adósságszpirál. A közös pénzből fakadó

összefonódottság következtében ezek a nemzetgazdasági problémák az egész euróövezet működését veszélyeztették. Összességében kijelenthető, hogy az Európai Unió tekinthető a 2008-ban kezdődött gazdasági-pénzügyi válság nagy vesztesének. A válság során – főképp a déli tagországokban – hatalmasra nőtt a munkanélküliség, 7 és több állam finanszírozása is kétségessé vált, miközben felerősödött a széthúzás a tagországok között. A krízis kezelése és a jövőbeni válságok kivédése komoly kihívás elé állította az EU vezetőit. Olyan intézményi háttérrel kellett létrehozniuk és megalapozniuk, amelyre eddig még nem volt példa.

(Auer et. al., 2016)

1.3. A MAGYAR VÁLSÁGKEZELÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

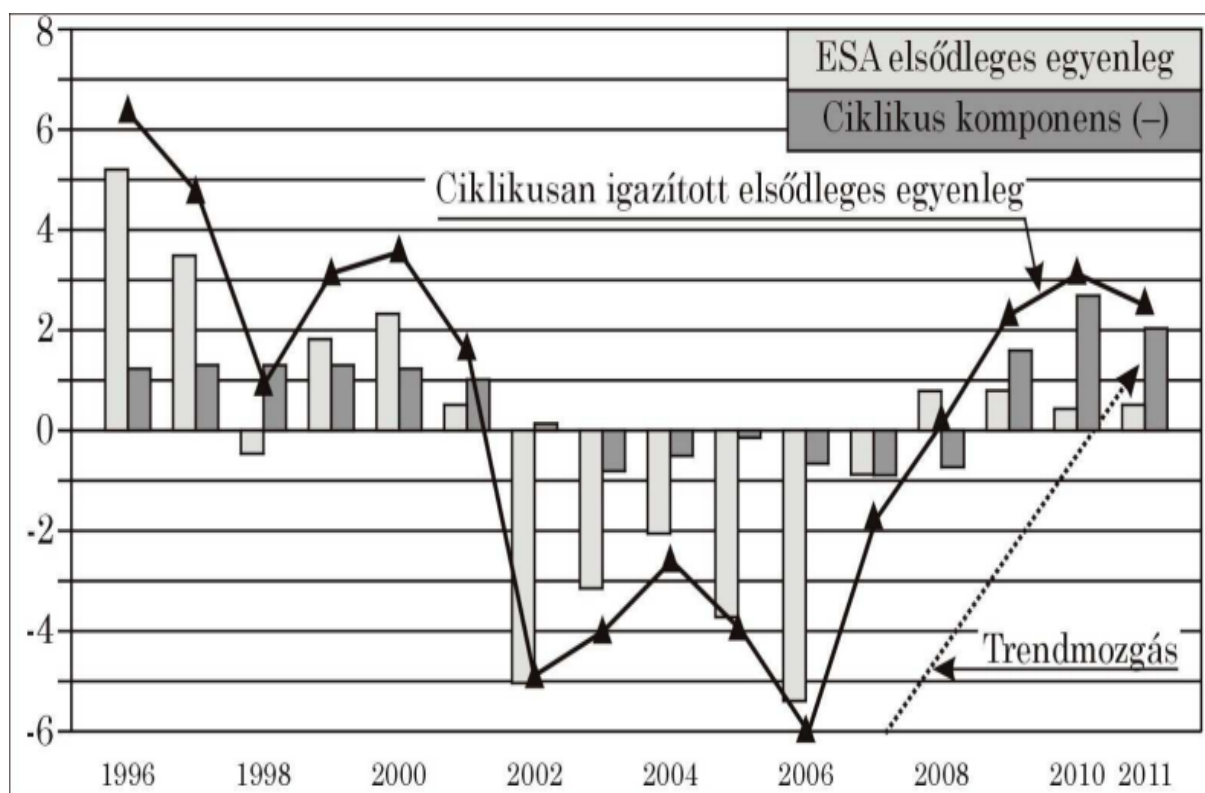
A magyar gazdaságot az válság hatékony védekezési eszközök nélkül, legyengült állapotban találta. A gyengülés elsődleges oka az elégséges belső tőkeakkumuláció (a bank az üzleti céljai, pl. a növekedés érdekében visszaforgatja az elért eredményét, az így megnövelt eredménytartalék az elsődleges alapvető tőkét, vagyis a szavatolótőke legjobb minőségű elemét erősíti, a nagyobb visszaforgatás azt jelenti, hogy a jövőbeni üzleti célok érdekében azonnali osztalékról mondanak le a tulajdonosok) ennek, hiánya és az ezt átmenetileg kompenzáló magas külföldi tőkefüggőség. A másik ok az államháztartás és a hozzákapcsolódó szolgáltató szektor reformintézkedéseinek beteljesületlensége. Nagyrészt ezen okok miatt a válság elleni hatékony intézkedések feltételei nem teremődtek meg hazánkban.

A magyar válságkezelési modell azon alapult, hogy a fiskális egyensúly elérésével vissza kell nyerni a nemzetközi piacok bizalmát, annak érdekében, hogy az ország külső kitétsége finanszírozható legyen a jövőben. Az átmeneti időben a nemzetközi szervezetektől kapott hitel biztosította a finanszírozást, így lehetőség nyílt arra, hogy a befektetői hangulat ingadozásától függetlenül lehetőség volt a kiigazítás véghezvitelére. A magyar modell a már említett korlátok miatt elsősorban nem a gazdasági aktivitásra koncentrált, ennek befolyásolására ugyanis gyakorlatilag nem volt befolyása – az egyetlen eszköze az árfolyam leértékelése lehetett, ez azonban a devizahitelesek fent leírt helyzete és az ebből adódó politikai és társadalmi hatások miatt nem volt valós opció. Maradt tehát az egyensúly helyreállítása a rövid távú recesszió elviselése és a hosszabb távú felívelés remélése mellett. A válság hatásai tehát nagyon komolyak voltak a recessziót tehát gyakorlatilag fegyvertelenül fogadó Magyarországon: a 2000-ben még 6 százalékkal bővülő GDP 2009-ben már több mint 7 százalékos visszaesést mutatott, a feldolgozóipar termelése 25 százalékos mínuszba

csúszott, a kiskereskedelmi forgalom pedig több mint 15 százalékkal zsugorodott 2009 elején az egy évvel korábbihoz képest.

A magyar gazdaságpolitika az utóbbi 15 évben nem látott kiigazítást hajtott végre a költségvetési politikában – az államháztartás ciklikusan igazított elsődleges egyenlege (vagyis az a szaldó, amire a gazdaságpolitikának a legtöbb ráhatása van) a 2006-os 7%-os mínuszról 2008-ra pluszba került, innen pedig 3%-os szufficitig is eljutott.

(Lentner-Kolozsi-Tóth, 2010)

3. ábra: A magyar államháztartási egyenleg alakulása

Forrás: Lentner-Kolozsi-Tóth, 2010

Az árfolyam alapú korrekció egy kitörési lehetőség volt Magyarország számára, ez azt jelentette, hogy a reálárfolyamnak le kellett értékelődnie. Ez segítette, hogy a piac önkorrigáló mechanizmusa beinduljon, hiszen a magyar válság ismertetője a gazdasági visszaesés és a munkanélküliség megjelenésén kívül a forint értékvesztése volt, hiszen a helyzetből kiindulva a külföldi befektetők és a nemzetközi várakozások romlása miatt, elfordultak azoktól a devizáktól, melyek kockázatosnak bizonyultak, ebbe a csoportba tartozott a forint is.

A magyar deviza jegyzése 2008 nyarán soha nem látott magasságokba emelkedett az euróval és így áttételesen a többi vezető devizával szemben is, ezután azonban a Lehman

Brothes (globális pénzügyi szolgáltató) csődbe kerülése miatt egy hónap leforgása alatt nagyjából 40 forinttal emelkedett az euró jegyzése a bakközi piacon. A forint ezen a szinten (260- 270 forint/euró) stabilizálódott, majd 2009 márciusában történelmi mélységbe zuhant pár nap alatt az árfolyam. Az árfolyam korrekciója összességében azt jelentette, hogy bő félév alatt 230 forintról 310 forint fölé ment az euró jegyzése – ez több mint 30%-os leértékelődésnek felelt meg, ami a gyakorlatban a forintárfolyam összeomlásával egyenértékű, főleg, hogy a zuhanás megállításához 300 bázispontos kamatemelésre és egy nemzetközi hitelsomagra volt szükség (a nominális árfolyammal párhuzamosan mozgott a kérdéses időszakban a makrogazdasági szempontból jóval fontosabb reálárfolyam is).

(Lentner-Kolozsi-Tóth, 2010)

4. ábra: A forint euróval szembeni árfolyamának alakulása 2007 és 2010 között

Forrás: Lentner-Kolozsi-Tóth, 2010

3-6 negyedév kell az árfolyamalapú korrekció sikerességéhez, hiszen ennyi idő kell ahhoz, hogy hosszabb távon is fent tudják tartani a megteremtett állapotot. Sem politikai sem pedig a bankrendszer stabilitása miatt nem volt adott ez a feltétel a forint számára, tartósan nem engedhették meg a 300 forint feletti árfolyamszintet. A forint tehát visszatért a 260-270-

es sávba. Továbbá nagyban hozzájárult nemzetközi befektetők bizalmának elvesztése és a belső hitelviszonyok helyzete is.

A magyar válságkezelés tehát végső soron semmit nem tett, mert nem tehetett a reálgazdasági hatások, vagyis a recesszió ellen. Az ország adottságai és a korábbi évek túlköltekezéseiből adódó bizalomvesztés miatt az egyetlen cél a makrogazdasági egyensúly helyreállítása volt – ami rá is fért a magyar gazdaságra, hisz mind az államháztartás, mind pedig a fizetési, illetve a külkereskedelmi mérleg komoly deficitbe csúszott. A költségvetési egyensúly elérése komoly politikai áldozatok árán ugyan, de – számszakilag legalábbis – sikeres volt, ami jelentős mértékben azzal magyarázható, hogy ez azon kevés makrogazdasági mutatók egyike, amelyet egy kellő erővel képviselt kormány szinte egyedül is végig tud vinni. A külkereskedelmi egyensúly esetében nem ez a helyzet, az a kanonikus modell szerint a reálárfolyamon és a hazai, illetve a nemzetközi jövedelemalakuláson múlik. Az árfolyam nem tudott tartósan gyengülni, így a magyar gazdaságpolitika csak a jövedelemalakulásokban bízhatott – a külföld esetében ez a minél gyorsabb növekedést jelenti, a belföldi esetében pedig paradox módon a minél nagyobb visszaesést, illetve a kettő egymáshoz viszonyított alakulását. Amennyiben ugyanis az árfolyamon keresztül nincs lehetőség a folyamatok befolyásolására, úgy csak a jövedelmi rés tudja helyre tenni a külső egyensúlyt. A statisztikák szerint a magyar külkereskedelmi mérleg 2008 és 2009 között több mint 7 milliárd euróval javult, aminek következtében a GDP százalékában mérve 7-8 százalékos folyó deficit is pozitív lett 2009-re.

(Lentner-Kolozsi-Tóth, 2010)

A válság Magyarországon és világgazdaságban is több olyan rejtett problémát hozott a felszínre, amelyek jól rávilágítanak a gazdasági tévedésekre és egyensúlyi zavarokra, ezek nagyban befolyásolják a következő évtizedek eseményeit. Magyarországot, de még több nála fejlettebb euróövezeti tagállamot is nemzetközi segítséggel kellett talpra állítani. A válság hatásai pedig elég fenyegetőek voltak, hiszen erősödött a politikai radikalizmus, az elitellenesség, a globális pénzügyi és kereskedelmi rendszer támadásokkal nézett szembe, az európai integráció pedig lelassult.

A válság után nem csak a gazdasági vagy pénzügyi körülmények változtak meg, de a társadalomban is nagy változások alakultak ki. Az Európai Unió vezetői igyekeztek olyan intézkedéseket létrehozni, amelyek a kormányzást, egy irányba haladó és egységes szabályozást segítették elő. Az egységes feltételekkel a válságból való kivezetést tűzték ki célul. Ez elsősorban a közpénzügyek, a fiskális koordinációra vonatkozik, a makrogazdasági egyensúlytalanságok mérséklésére, illetve a pénzügyi szektor szabályozásaira. A

makrogazdasági és a fiskális egyensúlytalanságok integrált keretének érvényesítésére Magyarország Európai Unió elnöksége alatt sikerült elfogadtatni öt új szabályzatot, hármát a közpénzügyekkel, kettőt a makrogazdasági egyensúlytalanságokkal kapcsolatban, valamint egy sokak által vitatott irányelvet a tagállami szinten létrehozott fiskális téri szabályzásnak az elhelyezéséről: ez hol legyen, az Alkotmányban, egy különálló intézmény, vagy egy különálló törvény keretében hozzák meg, amely a túlzott deficitre vonatkozik.

(Sapientia, 2012)

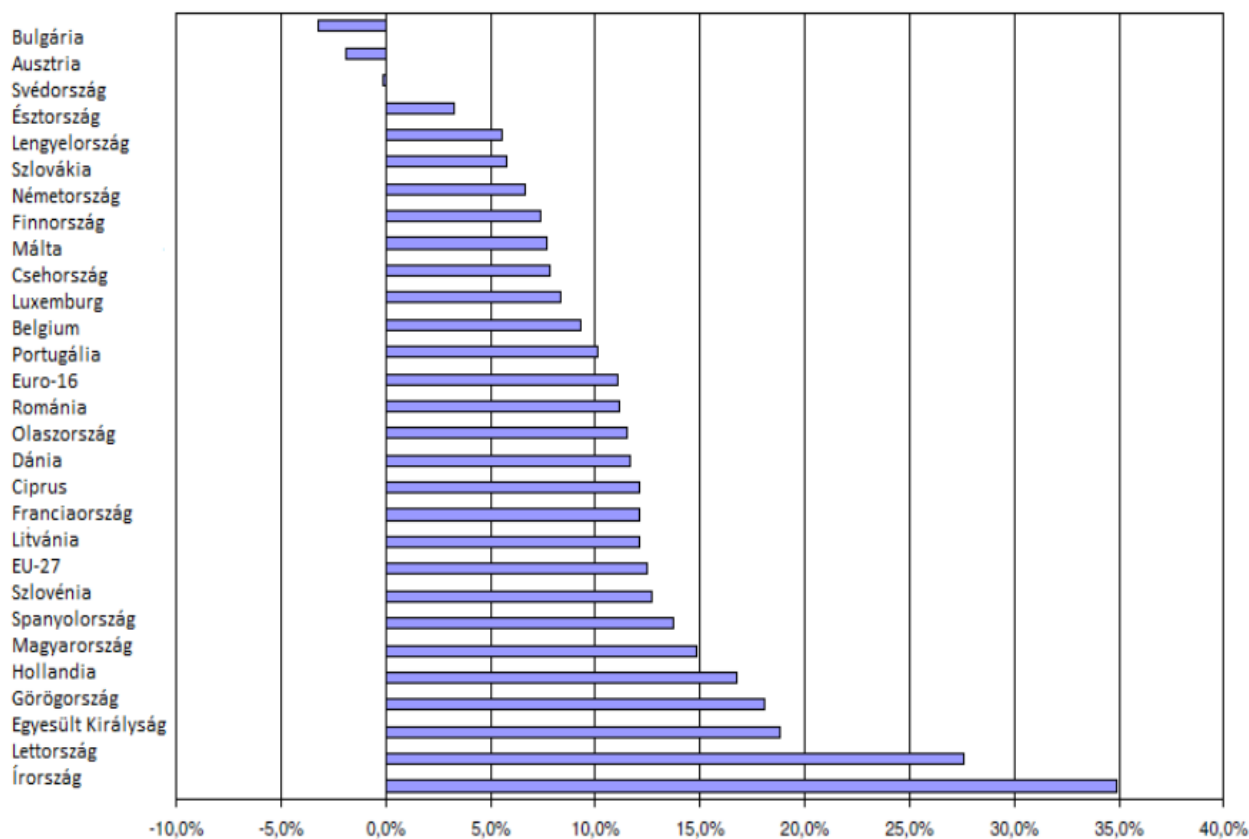
A válság tanulságait illetően pedig, az emberek megtanulták, hogy veszélyes lehet eladósodni. A bankok megtanulták, hogy a felelőtlen hitelezés tartós válsághoz vezethet. A gazdaságelemzők megtanulták, hogy a pénzügyi rendszer működését jobban be kell építeni az elemzéseikbe. A felügyeletek megtanulták, hogy hosszabb távra kell előre nézni, a piac szükségyszerűen rövidlátó gondolkodását ellensúlyozni, olyan játékfeltételeket, szabályokat, ajánlásokat kialakítva, amelyek a hosszú távú biztonságot, a ciklusok tompítását garantálják. A jegybankok megtanulták, hogy nem mindig jól működik a pénzügyi rendszer, nem mindig tudnak az alapkamat mozgatásával sikert elérni. Szóval, minden szereplő sokat tanult.

(Farkas, 2018)

1.4. A NEMZETKÖZI VÁLSÁGKEZELÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Európai Unió

A 2008-as pénz- és tőkepiaci válság az Európai Uniót is felkészületlenül érte, azonban az Unió tagállamok eltérően reagáltak az őket ért sokkra. Továbbá a tagállamokat eltérő mértékben érintette a válság és ezzel együtt a válság hatásai is, a válságkezelésre fordítható forrásokban is számottevő különbségek mutatkoztak. Emiatt a tagállamok egy része tartós recesszióba esett, ezáltal alacsony gazdasági növekedés, romló versenyképesség és magas munkanélküliség jelentek meg.

5. ábra: Az államadósság növekedése 2007 és 2009 harmadik negyedévei között

Forrás: Kovács-Halmosi, 2019

A gazdasági válság egyértelmű vesztesének mondhatjuk az Európai Uniót, hiszen 2011-től egy második recesszióba is beleesett és a munkanélküliség aránya is még tovább növekedett, elérte a 11%-ot, mindeközben Ázsia szinte már túl volt a válságon és az USA is elkezdte a kilábalást. Többek között Magyarország volt az egyik legnagyobb szenvedője a hibás válság kezelésnek.

A helyzet orvoslására, a gazdasági növekedés beindítására, valamint a versenyképességi különbségek csökkentésére számos intézményrendszeri változás lépett életbe a válság évei alatt, a fiskális keretrendszer szabályozása csupán az egyike ezeknek. 2011-ben lépett hatályba a Paktum (az európai gazdaságirányítás elsődleges szabályrendszere, a Stabilitási és Növekedési Paktum - Stability and Growth Pact, 1998. július 1-jén lépett hatályba), soron következő reformtervezete is, amelynek fő célja a korábbi szabályok helyreállítása volt, annak érdekében, hogy a gazdaságpolitikai koordináció visszaszerezze integrációt erősítő hatásait. A reformcsomag céljai közé tartozik a versenyképesség erősítése, a foglalkoztatás bővítése, a közpénzügyek fenntarthatóságának biztosítása és a pénzügyi stabilitás elérése, illetve ötödik javítandó területként célként tűzi ki az adópolitikák koordinációját is. Ezen változásokat

számos más, azokat erősítő intézkedés is kísérte: ilyenek az Európai Unió növekedési stratégiáját megfogalmazó Európa 2020 stratégia vagy a gazdaságpolitikai koordináció színteréül szolgáló koordinációs mechanizmus, az Európai Szemeszter. Azonban az eredeti célok jelentősen csorbultak a tényleges hatálybalépésük során.

(Végh, 2019)

A gazdasági kormányzás megerősítését szolgáló intézkedések és szerződések mind a neoliberais gazdaságpolitikai irányzatra épültek, ezért azoknak alkalmazása a 2008-as válság során egyáltalán nem jelentett megoldást az Unió tagállamainak problémáira, mivel a legtöbb államban a recesszió további elmélyüléséhez, a pénzügyi piacoktól történő nagyobb függőséghez, a munkanélküliség növekedéséhez és fokozódó elszegényedéshez járultak hozzá. A lassú gazdasági növekedés az EU-ban pedig nem kedvezett a gazdasági kohézióknak, és tovább növelte az iparilag fejlett országok és a periféria államok közötti egyensúlytalanságot. Az elhibázott uniós kezelés rávilágított arra, hogy a neoliberais gazdaságpolitika helyett sokkal inkább az egyes országok igényeihez igazodó növekedési modell a sikeres.

(Deák, 2020)

Az EU a formális intézményrendszer átszabásának elemeiről döntött a válság utáni években az Európai Bizottság vezetésével. Az intézményi reformoknak az első csoportjába a szigorúbb és az eddiginél jobban koordinált fiskális politika tartozott. Ez az egyensúlyhiánnyal kapcsolatos eljárást helyezi fókuszba, nem csak az államháztartás, de a magánszféra kilengéseit is korlátok között tartaná. A második csoportba a versenyképesség erősítése tartozott. Ezáltal ügyelve arra, hogy a gazdaság más területén se legyenek túlzott eltérések a tagállamok között pl. munkanélküliség vagy folyófizetésimérleg hiány. A harmadik csoportba a növekedés ösztönzése tartozott. Ennek eszköze az Európa 2020 növekedési stratégia, melynek főcéljai közé tartozik a foglalkoztatás növelése, kutatás-fejlesztés, éghajlatvédelem, energiagazdálkodás, oktatás, küzdelem a szegénység és a kirekesztés ellen megvalósítása. Végül pedig a negyedik csoportba a pénzpiaci kilengések csökkentését soroljuk. Ide tartozik a pénzügyi felügyelet megerősítése, hitel minősítők szabályozása és a bankok válságállóságának bizonyítási eljárása. A leglényegesebb eleme pedig a Bankunió, mely a bajba került bankok és az eladósodott államok között hitelez, így a romló mérlegű bankok feltőkésítése a jövőben nem adófizetői pénzből történik. Az intézményrendszer átszabásának a célja tehát a mély és valódi Gazdasági és Pénzügyi Unió megteremtése volt.

Európai Unió gazdasági kormányzása a 2008-ban kitört globális gazdasági válság kezdete óta nagy léptékben fejlődött, ugyanakkor a válságkezelő keretrendszer csak részlegesen és lassan reagált. A reformok legnagyobb nyertese egyértelműen a Bizottság lett abban az értelemben, hogy számos új hatáskör került hozzá: felértékelődött a szerepe a tagállami költségvetések elfogadásában, az adósságfékeltetés létrehozatalában és a fiskális koordináció egyéb módozataiban.

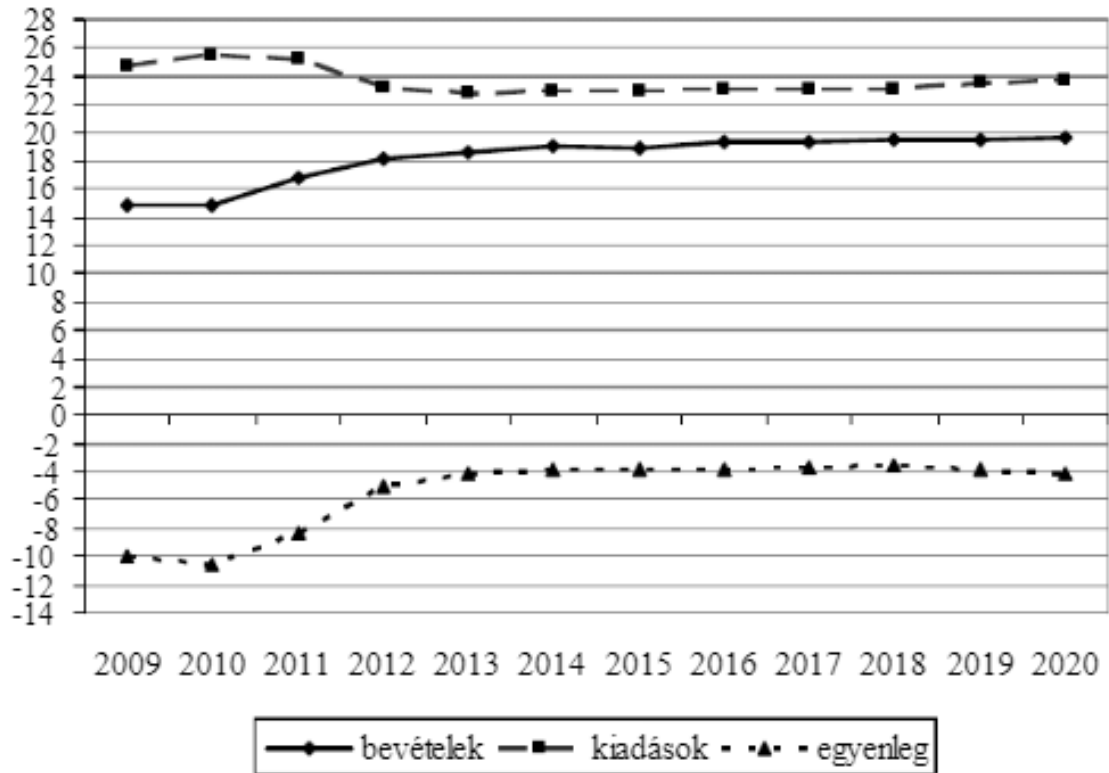
(Végh, 2019)

USA

Az amerikai jegybank anti-ciklikus módon próbálta kompenzálni a gazdasági visszaesést és ezzel ösztönözve az összgazdasági keresletet. Az amerikai Központi Jegybank (FED) már 2008 végén nulla értékre állította be a jegybanki alapkamatot, ezért az USA csak az államháztartás eszközeit használhatta az élénkítéshez.

2009-ben a szövetségi költségvetés hiánya a hazai össztermék 9,9 százalékát tette ki, amely – tekintve az igen alacsony újraelosztási arányt (a szövetségi kiadások a GDP 24,7 százalékát tették ki) – azt jelenti, hogy a 2009-es állami kiadások tetemes hányadát államkötvény-kibocsátásból fedezték. A példátlan mértékű hiány kétirányú folyamat eredménye volt: a GDP-arányos kiadások az elmúlt évekre jellemző 20 százalékos szintről 24,7 százalékra emelkedtek, miközben az adóbevételek 18 százalékról 14,8 százalékra mérséklődtek.

(Benczes, 2010)

6. ábra: A Fehér Ház hosszú távú költségvetési tervei

Forrás: Benczes, 2010

Az amerikai gazdaság eladósodása elképesztő méreteket öltött. 1981-ben a teljes amerikai magánszektor adósságállománya az éves GDP 123%-a volt. 2008-ra ez elérte a 290%-ot. Ezen belül a háztartások elkölthető jövedelemhez mért adósságállománya 65%-ról 135%-ra emelkedett... A pénzügyi szektor adósságállománya pedig a GDP 22%-áról egyenesen 117%-ra.

(Pogátsa, 2019)

Ezen adatok alapján feltevődik a kérdés, hogy az USA miként tudná finanszírozni a nagy mértékű hiányt és eladósodást? A válasz nagyon összetett, hiszen sok tényező játszik közre. Első körben az amerikai költségvetés, amely révén rendkívül olcsón jutnak forrásokhoz a nemzetközi pénzpiacokról, ez természetesen nagyban köszönhető a jegybanki zéró kamatlábnak. Másfelől pedig óriási kereslet alakult ki az amerikai államkötvények piacán, még a válság ellenére is. Ez azért is volt lehetséges, mivel a pénzügyi befektetők ezen pénzeszközöket tartják a legkevésbé kockázatosnak. A válság ugyanis a kockázatos tevékenységek iránti keresleti hangulatot ásta el.

Az amerikai kormány a helyreállítás érdekében a munkahelyek védelme miatt kibocsátásokat kezdeményezett, azt remélve, hogy ezzel elősegíti a gazdaság visszalendítését a növekedési pályára. A munkanélküliségi ráta nagyon magas volt 2009-ben elérte a 10,2

százalékot, ennek megszüntetésének érdekében a gazdaságélénkítő program fő célkitűzése, hogy 4 millió munkahelyet megtartsanak. Ezt az építőiparon keresztül infrastrukturális beruházások elindításával és az autógyártó cégek csődtől való megmentésével próbálta elérni a kormány.

A bankmentő csomagokon túl az USA deficitnövelő programja nem tekinthető egyszerűen csak a hagyományos keynesi gazdaságélénkítő politika felmelegítésének, hanem bizonyos mértékű koncepcióváltásként és hangsúlyeltolódásként értelmezhető az amerikai piacgazdaságban. Az új hangsúlyok így az egészségügyi ellátás kiterjesztésére, az oktatás szélesebb körű állami finanszírozására, a tiszta, környezetkímélőbb energiaforrások terjedésének előmozdítására, valamint a magas jövedelműek adójának emelésére estek. A válságkezelés sikere ezért leginkább azon múlik az USA-ban, hogy miként sikerül a szociális és a környezeti fenntarthatósági pilléreket erősíteni az összefogasztáson belül.

(Benczes, 2010)

A kieső piaci keresletet az állami beruházás és fogyasztás növelésével, valamint az adók csökkentésén át a háztartások jövedelmének növelésével kell elérni, ezt a keynesi gazdaságpolitikát követik. Az amerikai válság kezelés rámutat az ország gyengeségeire: vagyis a gazdaságot a belső piaci fogyasztók tartják lendületben. Ez adta a gazdasági növekedést, emiatt az élénkítő program korlátjai is megmutatkoztak. Tehát sem a bankkonszolidáció, sem pedig az autóipar megmentése – önmagában – nem képes az amerikai gazdaság felpörgetésére. Ezek csak arra elegendőek, hogy életben tartsák az amúgy csődhelyzetbe jutott (vagy ahhoz nagyon közel került) vállalatokat.

Az USA válságkezelő csomagja, tehát alapvetően arra épít, hogy a gazdaság viszonylag kis veszteséggel legyen képes túlélni az átmeneti válságot. A siker kulcsa ezért egyebek mellett az, hogy a pénzügyi bizalom mielőbb helyreálljon. Ezáltal ugyanis a folyamatos pénzellátottság és hitelkínálat (azaz a likviditás) is biztosítva lehet, a bankok pedig bátrabban hitelezhetnek egymásnak is.

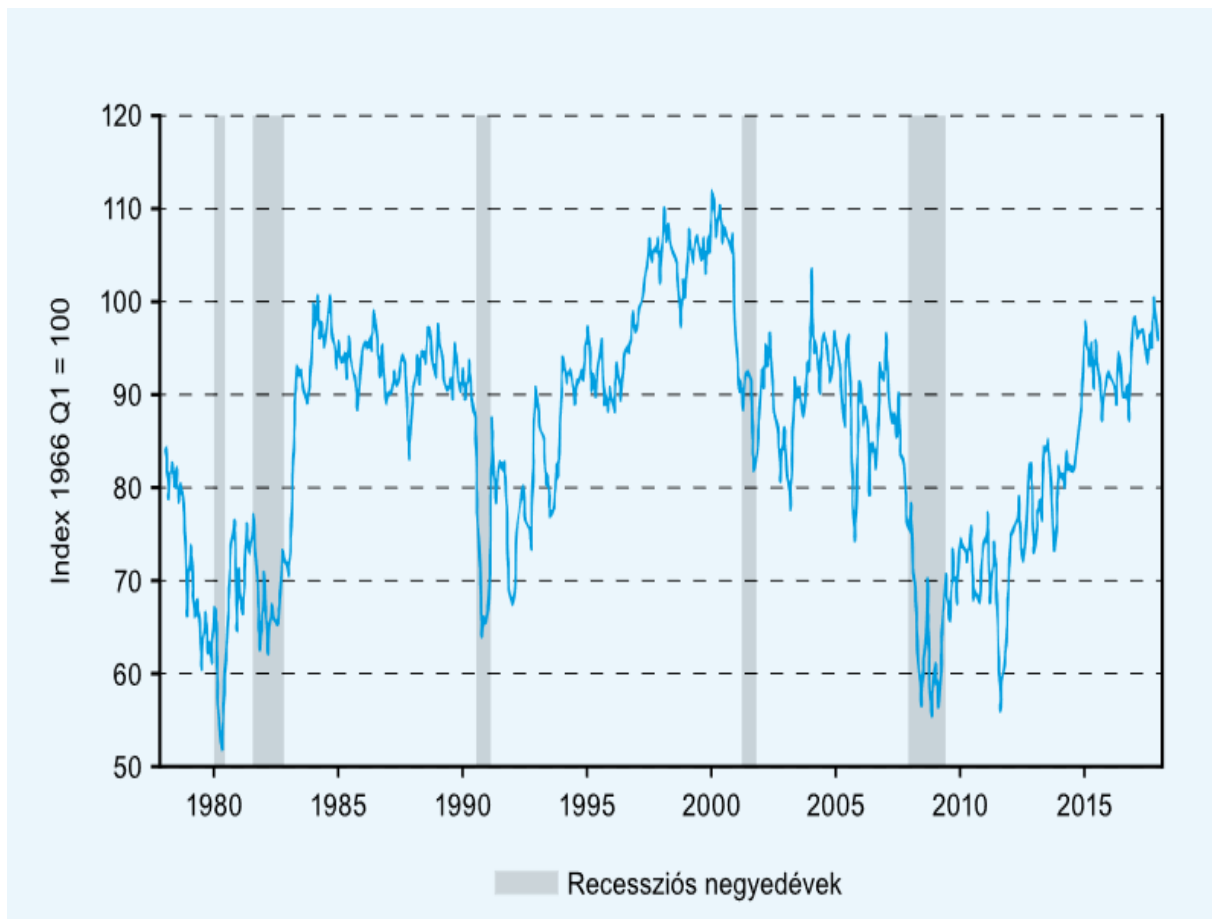
Ha ez a folyamat megindul, akkor lehetne esélye annak, hogy a kormányzat beruházási projektjei pótlólagos keresletet teremtenek és a magánszféra új kapacitásokat és munkahelyeket hoz létre. A megtermelt többletjövedelem pedig tovább gyűrűzhet más ágazatokba is megrendelésként vagy háztartási fogyasztásként.

(Benczes, 2010)

Ha a válságkezelés sikerességének egy szubjektív, de az aktuális konjunktúra megítélését és annak jövőbeli esélyeit illetően annál fontosabb, de közel sem kizárólagos mértékeként csak azt nézzük, hogy az átlagos amerikai jövedelemtulajdonos (vagyis a tipikus) fogyasztó mégis hogyan élte meg a gazdaság kilengéseinek rávonatkozó hatásait, nos, akkor nyugodtan támaszkodhatunk a Michigan Egyetem gondosan szerkesztett, és jól karbantartott, a FED kutatói által is előszeretettel használt fogyasztó bizalomindexére.

Ennek alakulását az alábbi ábra mutatja, amely tehát ezt a bizonyos bizalomindexet rögzíti az elmúlt közel négy évtized távlatában.

(Magas, 2019)

7. ábra: Az amerikai Michigan Egyetem fogyasztói bizalomindexe

Forrás: Magas, 2019

A megfigyelt négy évtizedben, ezekben a visszaesés utáni felépülési szakaszokban, rendre más trend jellemezte a fogyasztók bizalmi skáláját: a 70-es évek végén lefelé ment; 1980-at követően némi emelkedés, majd 1988-ig egy 90 és 100 közötti „kellemes stagnálás” látható; a globalizáció, az IT-forradalom és a dot.com-hullám pozitív trendet, egyértelmű felfelé ívelést hozott a vásárlók „bizalmi jövőképeiben”.

Ennek épp az ellenkezője történt a 2000-es években. a 2008-as válságot követően, mélypontról indulva, ismét felfelé vezetett a bizalom-index útja.

(Magas, 2019)

A gazdasági folyamatok kézbentartásával és az üzleti ciklus kezelésével, befolyásolásával összefüggő terület visszatérni látszik a 2008 előtti „normál” állapotába, amely a válságkezelés sikerének mondható.

2. VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS SZEREPE

2.1. VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS LOGIKÁJA

Általánosságban a vállalkozásfejlesztés logikája röviden és viszonylag könnyedén megfogalmazható. A vállalkozásfejlesztő észlel valami „kedvezőtlen állapotot”, ennek a társadalmilag nem kívánatos állapotnak a mérséklésére kidolgoz egy beavatkozást, amelyről feltételezi, hogy az ennek eredményeként létrejövő helyzet kedvezőbb lesz, mintha csak a piaci tendenciák érvényesültek volna.

(Imreh, 2014)

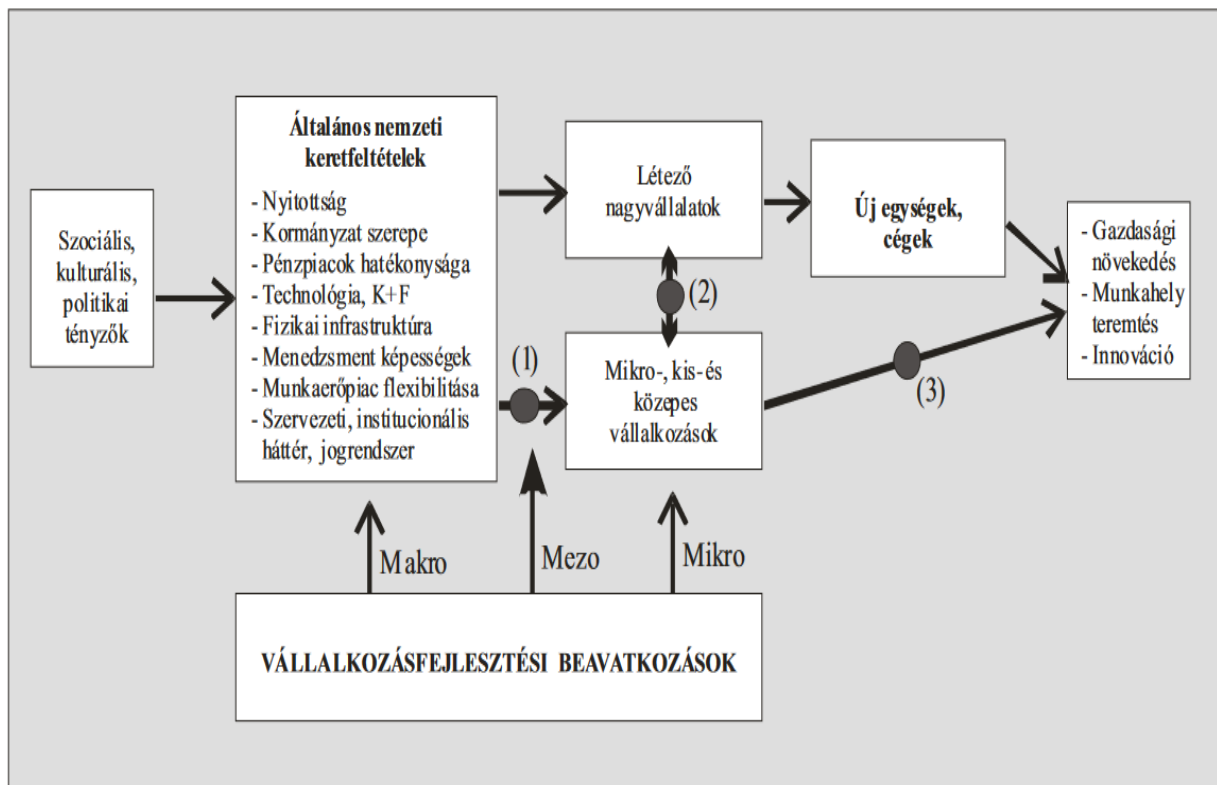
A vállalkozásfejlesztés az a folyamat, melynek célja a piacon végbemenő spontán folyamatok bizonyos mértékű korrekciója. A vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szakirodalmak az alábbi két csoportra bontják a vállalkozásfejlesztésre irányuló szolgáltatásokat: pénzügyi és üzletfejlesztési szolgáltatások. A pénzügyi szolgáltatások során a kockázatvállalás az investált pénz megtérülésében realizálódik, míg az üzletfejlesztési szolgáltatás esetén a befektetett munka megtérülése a rizikófaktor.

(Kállay - Imreh, 2004)

A beavatkozási szintek leggyakoribb csoportosítása az alábbi 3 csoporton alapszik:

- „Makroszintű beavatkozásoknál az általános üzleti környezet javítását célozzák a beavatkozások, és ezzel indirekt módon próbálják kedvezőbb helyzetbe hozni a vállalkozói társadalom egészét.
- Mezoszintű beavatkozásoknál a szolgáltatást nyújtó szervezeteket célozzák a fejlesztések, és ezzel a módszerrel próbálnak a későbbiekben magasabb színvonalú támogatási programokat biztosítani a kis- és középvállalkozásoknak.
- Mikroszintű beavatkozásoknál a vállalkozásfejlesztési szervezetek közvetlenül a vállalkozásoknak nyújtanak valamilyen szolgáltatást.

(Imreh, 2005)

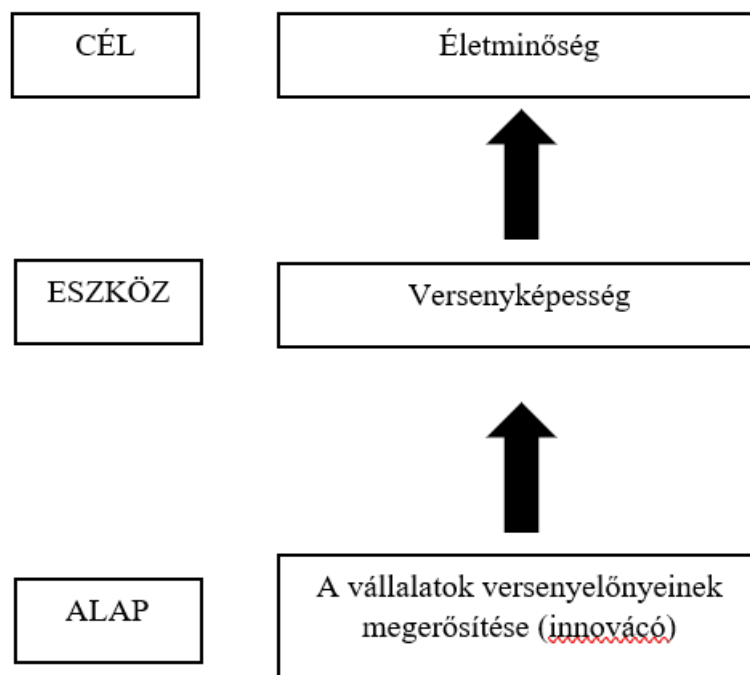

8. ábra: Vállalkozásfejlesztési beavatkozások

Forrás: Imreh, 2005

A gazdaságfejlesztés logikája a vállalatok versenyelőnyeinek megerősítésén alapul és a versenyképesség kihasználásával és fokozásával az életminőség emelése a cél. Ez a logikai szerkezet látható a 9. ábrán, amely tömören ábrázolja a vállalkozásfejlesztés célját, ami a közösség életszínvonalának emelése a gazdaságra gyakorolt fejlesztésekkel.

(Nagy, 2018)

9. ábra: A gazdaságfejlesztés logikai szerkezete

Forrás: Saját szerkesztés Nagy (2018) alapján

2.2. VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS 2008 UTÁN

Az előző fejezetben bemutatott 2008-ban kirobbant, és még ma is tartó válság hatásait a lakosság minden korosztálya megérezte. A munkahelyi biztonságérzet elvesztése miatt kiszolgáltatottá váló munkavállalók életszínvonalának romlása óriási társadalmi veszteségek forrása, melyek orvoslása még egy több éven át tartó, kormányzat által erősen koordináló folyamat lesz. Kijelenthetjük, hogy a gazdasági válság valóban a háztartások minden típusát elérte és érintette kisebb vagy nagyobb mértékben.

(Dr. Csiszárík-Kocsir -Dr. Medve, 2012)

Több kutatásból is kiderült tehát, hogy a vállalkozásfejlesztés szerepe mennyire fontos a társadalom és a vállalkozások számára, hiszen egy válság után a beavatkozások szükségessége megnő. A vállalkozások támogatásával kapcsolatban két kérdéskör van, amit figyelembe kell venni: az első, hogy milyen társadalmi haszna van és hogyan lehet hatékonyan megvalósítani, a másik pedig a támogatásukban rejlő lehetőségek.

A beavatkozások mellett számos okot fel tudunk sorolni, azonban a legmeghatározóbbak:

- versenyhátrányok csökkentése

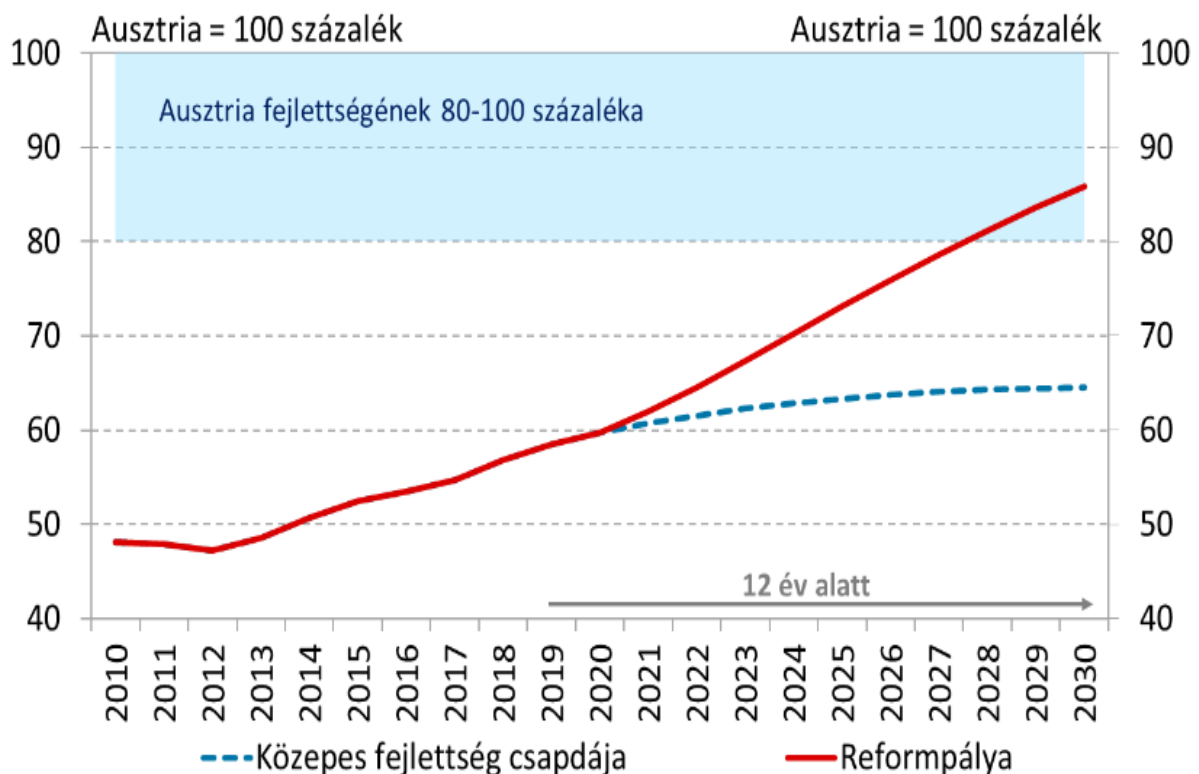
- egyéni célkitűzések elérése
- szociális aspektusok.

Általánosságban minden egyes beavatkozást, amely a spontán piaci folyamatok korrekcióját szolgálja, több aspektusból vizsgálhatunk. Érdemes áttekinteni az egész rendszerrel kapcsolatos:

- eredményességi tényezőket;
- hatékonysági tényezőket;
- igazságossági tényezőket.

(Imreh, 2014)

Az eredményesség körébe az egész hazai vállalkozásfejlesztés érdekelt, hogy egy erős stratégiával rendelkezzenek, ezt ki is alakították, azonban ennek ellenére sem sirült a hazai kis- és középvállalkozásoknak felzárkózni, sőt tendenciájában egyre rosszabb. Ezen még az új Széchenyi Terv sem tudott javítani.

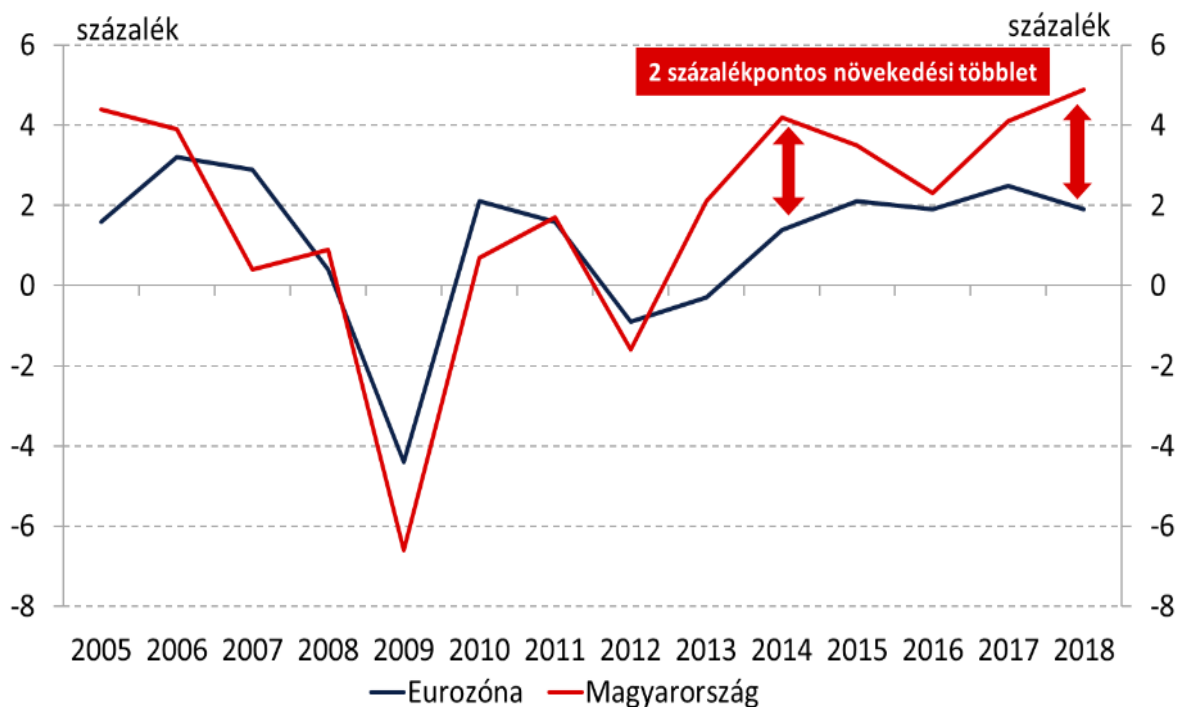
10. ábra: Magyarország relatív fejlettsége Ausztriához viszonyítva

Forrás: MNB növekedési jelentés 2018

A versenyképességi műhelymunka elején kitűzött cél az, hogy Magyarország 2030-ra közelítse meg Ausztria fejlettségének 80–90 százalékát.

Mivel azonban ez a középtávú cél 10 év múlva lesz aktuális, célszerű egy közbülső, rövidtávú felzárkózási célt is alkalmazni. E cél az, hogy – a kormányzati kommunikációban is megjelent – Magyarország gazdasági növekedése minden évben legalább két százalékponttal haladja meg az Eurozóna, vagyis a fejlett gazdaságok átlagos növekedési ütemét. Bár ez ambiciózus célkitűzés, de korántsem lehetetlen. Az elmúlt száz év során több ország is képes volt akár nálunk alacsonyabb fejlettségi szintről a legfejlettebb államok közé jutni.

(Becsey, 2020)

11. ábra: A magyar és az eurozóna növekedésének összehasonlítása

Forrás: Becsey, 2020

A hatékonysággal kapcsolatban általános törvényszerűség a vállalkozásfejlesztésben, hogy a piachelyettesítő logikával megvalósuló beavatkozások nem hatékonyak – és ráadásnak nincs is különösebb érdemi gazdaságfejlesztési hatásuk. Ha ez kiegészül a felülről kezdeményezett donorfinanszírozott projektek logikájával (szabályszerűen a megfelelő eljárási rend és dokumentációs követelmények betartásával látványosan költsük el az adott forrást) a megfelelő számú „szakértő” bevonásával kiegészítve, akkor gyakorlatilag garantált az adott eredmény eléréséhez szükséges ráfordítások maximalizálása.

(Imreh, 2014)

Lehet, hogy sokak számára rendkívül meglepő módon a vállalkozásfejlesztés triumvirátusán belül a legjobban véleményünk szerint az igazságosság kérdésében teljesítünk – amennyiben azt értjük igazságosságon, hogy elvileg a célcsoport egésze azonos eséllyel részesülhet a különféle vállalkozásfejlesztési szolgáltatásokból. Ezt kissé részletesebben kifejtve két alapelemre lehet bontani, az egyik kérdés az, hogy mennyire képes megismerni az előtte nyitva álló lehetőségeket, míg a másik az, hogy mennyire tud élni velük. Az informáltsággal kapcsolatban kijelenthető, hogy rendkívül komoly erőfeszítések árán az utóbbi pár évben komoly előre lépéseket sikerült elérni ezen a területen – hovatovább a potenciális kedvezményezettek tájékozódási lehetőségei korlátlanok. Így nem lehet kifogásolni a „lehetőségek ismeretének hiányát, mint igazságossági kérdést”. A lehetőséggel élni tudás kérdése már kissé problémásabb, meglehetősen közismert, hogy a hazai pályázati rendszer azért még számos problémával és gyermekbetegséggel küszködik.

(Imreh, 2014)

A vállalkozásfejlesztésben 2008 után egy nagyobb hangsúlyeltolódás figyelhető meg. A beavatkozások szerkezetét általánosságban ismerő szemlélő számára is egyértelműen észrevehető, hogy az utóbbi néhány évben egyre inkább a mikro vállalkozások kerültek a fejlesztések fókuszába, a minél hátrányosabb helyzet, különösen a földrajzi elhelyezkedés, az esetek egy részében mind a pályázat bírálatában, mind a támogatás intenzitásában egyre markánsabb különbségeket okozott. Emellett egyre erőteljesebben megjelent a vállalkozóvá válás tudatos támogatása a fejlesztési célok között.

(Imreh, 2014)

Összességében kijelenthető, hogy a fejlesztések fókusza folyamatosan áthelyeződött a gyakran nehéz helyzetben lévő, minél hátrányosabb kistérségben elhelyezkedő, minél kisebb vállalkozásokra.

(Imreh, 2014)

2.3. VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS AZ EU-BAN

A 2008-as válságot követően a gazdaság és a növekedés újraindításához, továbbá a foglalkoztatás szintjének emeléséhez több vállalkozóra van szükség. A Brüsszeli Bizottság 2013 januárjában elfogadta a „Vállalkozás 2020” cselekvési tervet, mely a vállalkozási tevékenység elősegítését tűzte ki célul.

A terv a következő három pillérré építkezik:

- a vállalkozói ismeretek oktatása és a képzés fejlesztése;
- a megfelelő üzleti környezet megteremtése;

- példaképek állítása és meghatározott csoportok megszólítása.

A vállalkozói szellem a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés egyik hajtómotorja: új vállalkozásokat és munkahelyeket teremt, új piacokat nyit, valamint új készségek és képességek kialakítását mozdítja elő. A vállalkozói tevékenység versenyképesebbé és innovatívabbá teszi a gazdaságokat, és számos európai ágazati politika célkitűzéseinek elérésében kulcsfontosságú szerepet játszik. Az új vállalkozások – különösen a KKV-k – jelentik az új munkahelyek legjelentősebb forrását: Európában évente több mint 4 millió új munkahelyet teremtenek. A fellendülés motorja azonban akadozik: 2004 óta a 27 uniós tagállam közül 23-ban visszaesett azoknak a részaránya, akik az alkalmazotti jogviszonnyal szemben előnyben részesítik az önálló vállalkozóként folytatott tevékenységet. Míg három évvel ezelőtt az európaiak 45 %-a választotta első helyen az önfoglalkoztatást, mára ez az arány már csak 37 %. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államokban és Kínában ez az arány jóval magasabb: 51 %, illetve 56%.

(Neten a Hivatal, 2020)

Az EU több módon és eszközzel igyekszik érvényt szerezni a vállalkozásfejlesztés terén megfogalmazott stratégiai célkitűzéseknek: egyrészt olyan jogszabályi környezet, illetve támogatási programok kialakítására ösztönzi a tagországokat, amelyek kedveznek a KKV-k alapításának, működésének és növekedésének (erről szól a Vállalkozás 2020 cselekvési terv); másrészt központi uniós programokat indít, amelyek valamennyi tagország vállalkozásai számára elérhetőek. A támogatási és finanszírozási programok négy kategóriába sorolhatók. A legfontosabb ezek közül a tematikus programok. Az Európai Bizottság egyes szervei működtetik a finanszírozást, általában tematikus jellegűek vagy valamilyen konkrét célhoz köthetők. Közvetlenül lehet pályázni a programokra, általában azzal a feltétellel, hogy ezek fenntartható, hozzáadott értéket termelő és több országra kiterjedő projektek. Általános szabály ezen felül a társfinanszírozás.

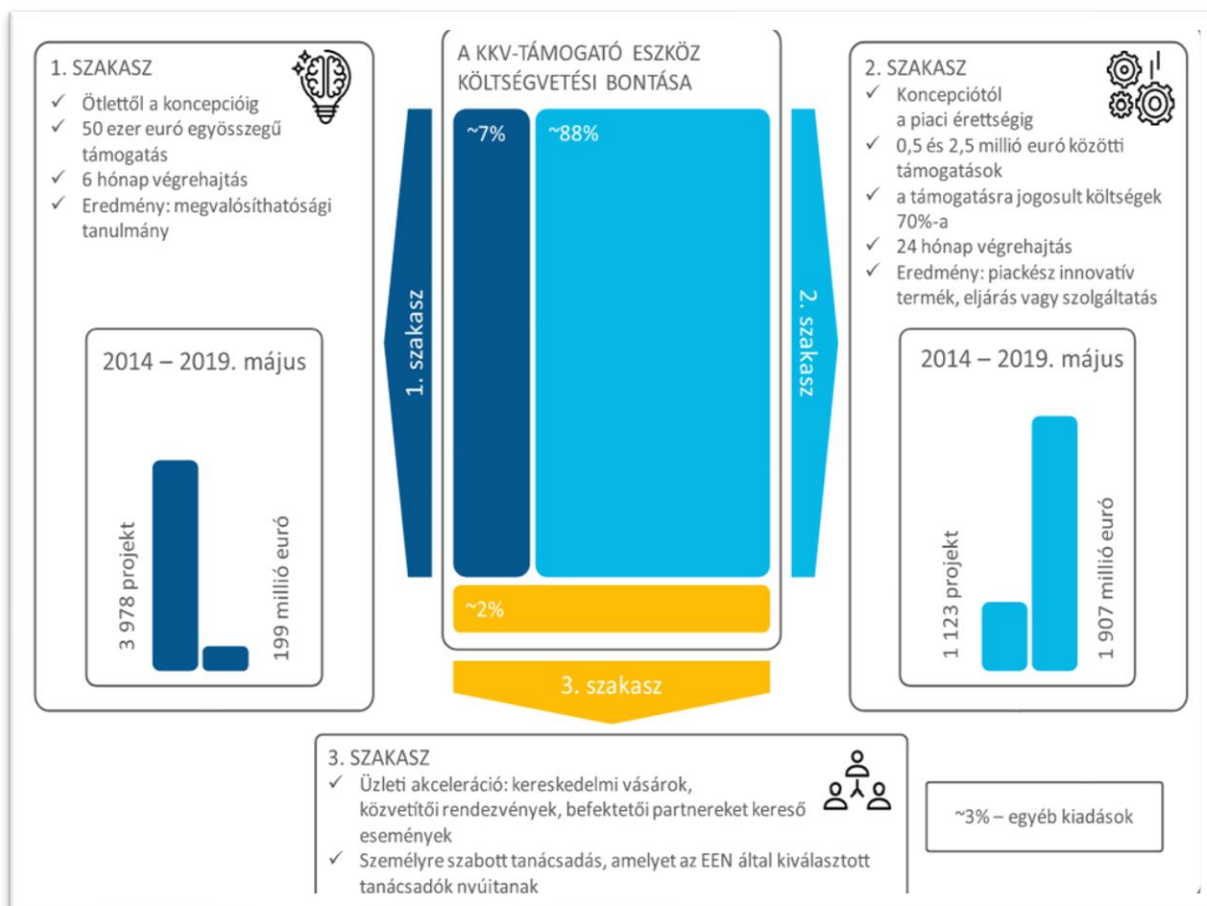
(Neten a Hivatal, 2020)

Az unió KKV-politikájának egyik legfontosabb kulcsdokumentuma a 2008-ban elfogadott „Gondolkozz előbb kicsiben!” európai kisvállalkozói intézkedéscsomag („Think Small First” – A „Small Business Act” for Europe, SBA), amely áttörést sürgetett a KKV-barát üzleti környezet kialakítása terén. Az SBA célja a vállalkozói szellem erősítése, a vállalkozói életforma, az önfoglalkoztatás vonzóbbá tétele, és a vállalkozások számára kedvező üzleti és társadalmi környezet biztosítása, a vállalkozói életpálya társadalmi megbecsülésének növelése.

Az SBA 10 alapelve:

1. Olyan környezetet kell teremteni, amelyben a vállalkozók és a családi vállalkozások boldogulhatnak, és amely díjazza a vállalkozói készséget.
2. Biztosítani kell azt, hogy a csődbe jutott becsületes vállalkozók gyorsan megkapják a lehetőséget az újrakezdéshez.
3. A „Gondolkozz előbb kicsiben!” elvnek megfelelő szabályokat kell alkotni.
4. A közigazgatási rendszereknek meg kell felelniük a kkv-k szükségleteinek.
5. A szakpolitikai eszköztárat hozzá kell igazítani a kkv-k szükségleteihez: meg kell könnyíteni a kkv-k részvételét a közbeszerzési eljárásokban, és jobban ki kell használni a kkv-k állami támogatásának lehetőségeit.
6. Meg kell könnyíteni a kkv-k finanszírozáshoz jutását, továbbá olyan jogi és üzleti környezetet kell teremteni, amely támogatja a kereskedelmi tranzakciókhoz kapcsolódó fizetések időben történő teljesülését.
7. Segíteni kell a kkv-kat abban, hogy nagyobb mértékben élvezhessék az egységes piac nyújtotta előnyöket.
8. Elő kell segíteni a kkv-k szaktudásának fejlesztését és az innováció valamennyi formáját.
9. Lehetővé kell tenni a kkv-k számára, hogy a környezetvédelmi kihívásokat üzleti lehetőségekké alakítsák.
10. Ösztönözni és támogatni kell a kkv-kat, hogy részesüljenek a növekvő piacok előnyeiből.

(Vállalkozói Portál, 2015)

12. ábra: A kkv-támogató eszköz felépítése és költségvetésének megoszlása

Forrás: Európai Számvevőszék, 2020

Ezen célok kitűzésével igyekezett az EU támogatni a tagállamait, a legtöbb célkitűzés tekintetében az intézkedések sikeresek voltak, azonban a tagállamok nemzeti célok kitűzésével is próbálkoztak, ez miatt az erős eltérések voltak tapasztalhatóak az egyes tagállamok között. Továbbá az eredmények elérésében is voltak különbségek, sőt néhány országnak nem is sikerült a megvalósítania a terveit.

A tagállamok többsége intézkedéseket fogadott el a kkv-k finanszírozási forrásokhoz való hozzáféréseinek megkönnyítésére – különösen, ami a bankkölcsönöket illeti –, és különböző kedvező alárendelt kölcsönöket, hitelgarancia-programokat vagy mikrohitel programokat hozott létre. A kkv-k nemzetközi fellépését több kormány is támogatta oly módon, hogy például pénzügyi támogatást nyújt az exportpromócióhoz, a piacra jutási stratégiákhoz és a kereskedelmi vásárokon való részvételhez.

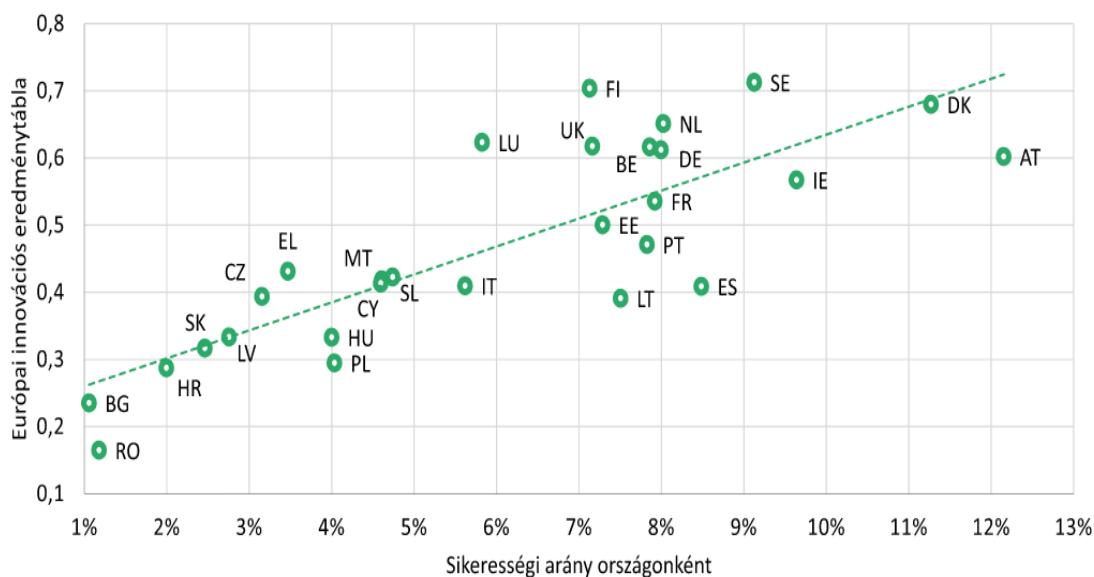
A legjobb gyakorlatok európai kódexének támogatásához a jelentések szerint még csak néhány ország látott hozzá annak érdekében, hogy megkönnyítse a kkv-k közbeszerzésekhez

való hozzáférést. A legelterjedtebb kkv-barát intézkedés e téren továbbra is a tenderek lehetőség szerinti feldarabolása, valamint az információkhoz való hozzáférés megkönnyítése központosított honlapok, interaktív weboldalak és egyéb elektronikus közbeszerzési alkalmazások révén. Egyes tagállamok új modelleket dolgoztak ki a vállalkozások egymás közötti együttműködésének előmozdítására (üzleti hálózatok, klaszterhálózatok ösztönzése). A tagállamok jól haladnak a vállalkozásindítás költségeinek csökkentése, illetve idejének lerövidítése terén. A felülvizsgálat nyomán az SBA-val szembeni legfőbb elvárás, hogy érdemben járuljon hozzá az Európa 2020 stratégia legfőbb célkitűzéseinek megvalósításához. *(Vállalkozói Portál, 2015)*

Az Unió kkv-támogató eszközének célja, tehát hogy a 2014–2020-as időszakban rendelkezésre álló 3 milliárd eurós költségvetésből a finanszírozási hiány megszüntetésével és a kutatási eredmények kereskedelmi hasznosításának fokozásával támogassa a kkv-k és induló vállalkozások innovációját. A kérdés az, hogy a kkv-támogató eszköz megvalósítja-e a várt előnyöket?

Összességében arra a következtetésre jutottak, hogy az eszköz eredményesen segíti a kkv-kat innovációs projektjeik kidolgozásában, illetve az uniós „márkajelzés” segíti a vállalkozásokat abban, hogy további forrásokat tudjanak bevonni tevékenységük finanszírozásába. A Bizottság megfelelő szakértelemmel kezeli az eszközt, mindazonáltal javasolt, hogy határozza meg jobban a kedvezményezettek körét, földrajzilag tágítsa hatókörét és tökéletesítse a projektkiválasztást. Ezenkívül többet is lehetne tenni további források bevonása érdekében, ezzel segítve az innovációs projektek piacra jutását. Mivel az Európai Innovációs Tanács (EIC) keretében a 2021–2027-es időszakra újra tervezték a kkv-támogató eszközt, a javaslatok főként a kialakítás egyes elemeinek megőrzésére, a projektkiválasztás tökéletesítésére, az üzleti akcelerátorszolgáltatások javítására és az egyéb pénzügyi eszközökkel való szinergiák kialakítására irányulnak.

(Európai Számvevőszék, 2020)

13. ábra: A kkv-támogató eszköz sikeressége és a 2019. évi európai innovációs eredménytábla közötti összefüggés

Forrás: Európai Számvevőszék, 2020

2.4. HAZAI VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS ÉS A KKV-K HELYZETE HAZÁNKBAN

„A helyi gazdaságfejlesztés a helyi gazdasági folyamatokba történő tudatos beavatkozást jelent, azzal a céllal, hogy a helyben élők számára a korábbinál kedvezőbb szituáció jöjjön létre.” (Bajmóczy, 2011)

A vállalkozásfejlesztés tehát az a folyamat, melynek célja a piacon végbemenő spontán folyamatok bizonyos mértékű korrekciója. A hazai és nemzetközi gyakorlatban több, egymást kiegészítő tipizálás létezik az üzletfejlesztési tényezők tipizálására. A kis- és középvállalkozások részére nyújtott szolgáltatások esetén az alábbi csoportokat határozhatjuk el:

- oktatás és képzés,
- tanácsadás,
- kereskedelemfejlesztés,
- információszolgáltatás és
- üzleti kapcsolatok fejlesztése.

(Nagy, 2018)

A beavatkozási szintek leggyakoribb csoportosítása az alábbi 3 csoporton alapszik, amelyek az előző részben kifejtésre kerültek, de a hazai gyakorlatban is előkerülnek:

- „Makroszintű beavatkozások: általános üzleti környezet javítását célozzák

- Mezoszintű beavatkozások: a szolgáltatást nyújtó szervezeteket célozzák a fejlesztések
- Mikroszintű beavatkozások: a vállalkozásfejlesztési szervezetek közvetlenül a vállalkozásoknak nyújtanak valamilyen szolgáltatást.

A megfelelően definiált csoportokkal rendelkező vállalkozásfejlesztési beavatkozások közvetett módon hozzájárulnak az adott gazdaság fejlődéséhez.

(Nagy, 2018)

Az előzőekben említett tényezők és beavatkozások mérlegelésével a hazai a vállalkozásfejlesztés az Új Magyarország Vállalkozásfejlesztési Program keretein belül a következő célokat tűzte ki:

- a kis- és középvállalkozások jövedelemtermelésének növekedése, közelítés a fejlett EU tagállamok szintjéhez,
- a kis- és középvállalkozások foglalkoztatotti létszámának növekedése, humán tőkeállományuk minőségének javítása.

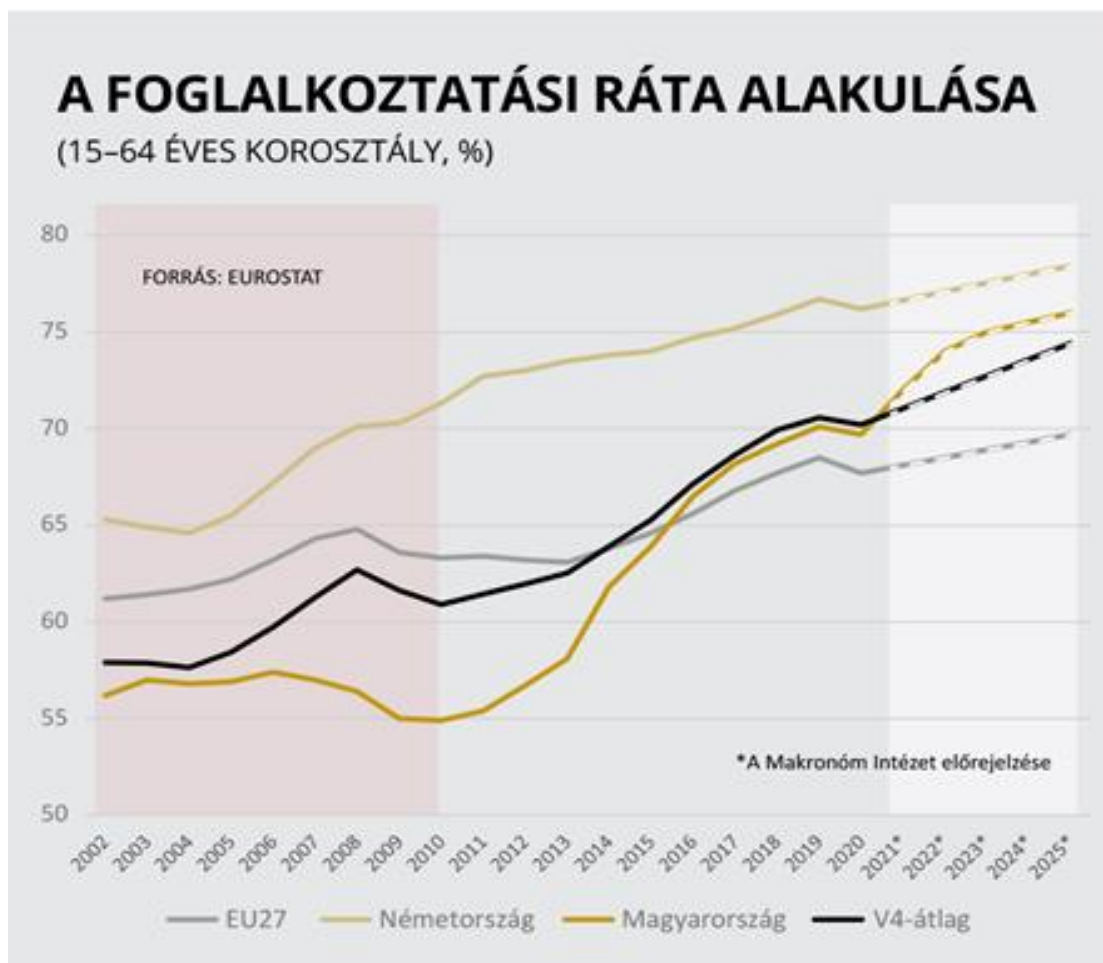
Ezen célok megvalósítása az Európai Unió és a Magyar Állam 2010 és 2020 között futó programtervezetén a Széchenyi 2020 Programon keresztül zajlott.

A program az alábbi struktúra szerint zajlott:

Új Széchenyi Terv Vállalkozásfejlesztő Program		
1. prioritás:	2. prioritás:	3. prioritás
Alprogramjai:	Alprogramjai	Alprogramjai:
1. Vállalkozás élénkítés a kisvállalkozások előrelépéséért alprogram 2. Kisvállalkozó mikrohitel alprogram Széchenyi Kártya alprogram 3. Tőkebefektetés vállalkozásoknak alprogram 4.Élelmiszeripari vállalkozások támogatása alprogram	1. Az Új Széchenyi Terv kitörési pontjaihoz szükséges vállalkozói kapacitások támogatása alprogram 2. Versenyképességi szerződések a foglalkoztatás növeléséért alprogram	1.Kárpát-medencei Térség Gazdaságfejlesztési Övezet Alprogram

1. táblázat Új Széchenyi Terv Vállalkozásfejlesztő Program felépítése

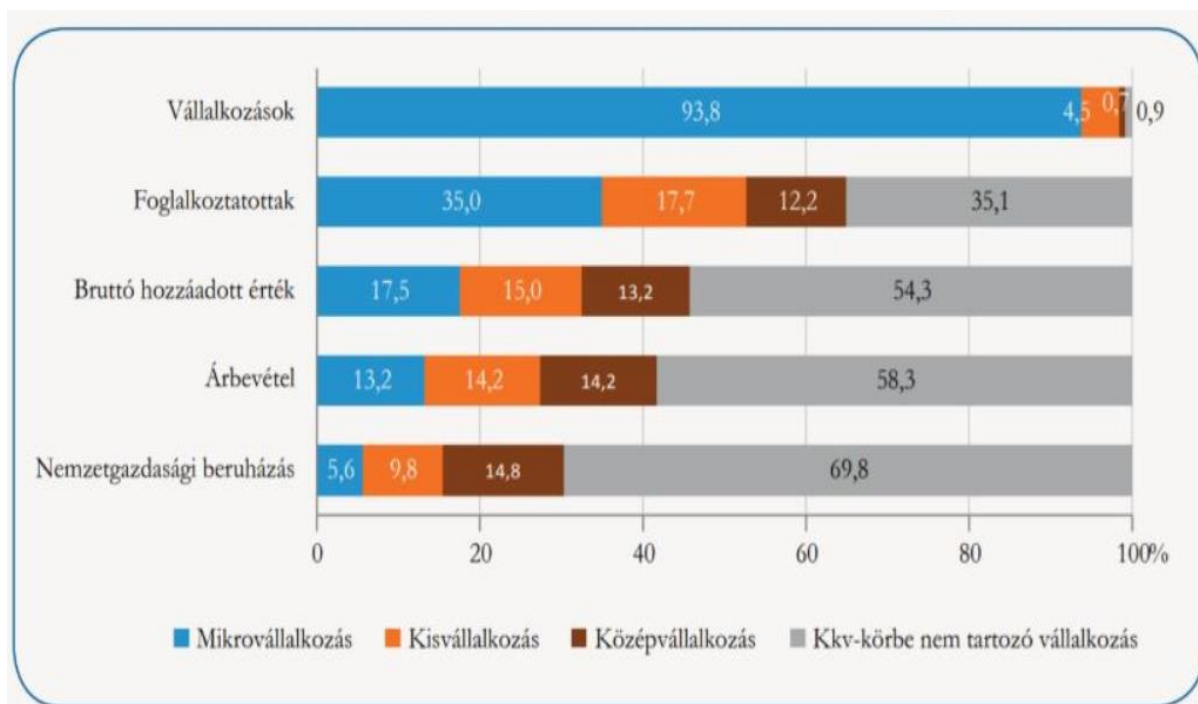
Forrás: Saját szerkesztés Dr. Imreh-Dr. Lukovics, 2011 alapján

14. ábra: A foglalkoztatási ráta alakulása

Forrás: György, 2021

A kitűzött célok közül az egyik a legfontosabb a foglalkoztatás növelése volt, amely napjainkig is meghatározó célkitűzés. További az olyan cégek bevonása, melyek tudást és munkát adnak Magyarországon. Hazánkban a kkv-k szerepe rendkívül meghatározó, hiszen a magyar vállalkozások 99,1%-a ide tartozik. A kkv-körön belül is a kisebb vállalkozások a meghatározóbbak, a mikrovállalkozások részaránya némi növekedést mutatott, a kisvállalkozások részesedése pedig csökkent, míg a középvállalkozások részaránya nem változott: a mikrovállalkozások aránya 94,7, a kisvállalkozásoké 4,6, a középvállalkozásoké 0,7% volt. Összesen a KSH 749 ezer céget regisztrált ebben a körben 2018-ban.

15. ábra: A működő vállalkozások néhány mutatójának megoszlása vállalkozáskategóriák szerint 2018-ban

Forrás: Cégekassza, 2020

A kis- és középvállalkozások árbevétele 2013-tól 2018-ig – folyó áron számítva – folyamatosan nőtt (34 ezer milliárról 45 ezer milliárd forintra) a cégmérettel együtt. Bár a kis- és középvállalkozások között a mikrovállalkozások túlsúlyban vannak (94,7%), árbevételük mindössze 31,6%-át tette ki a kkv-kör által realizált összegnek 2018-ban. Ezzel szemben a kkv-k mindössze 0,7%-át képviselő középvállalkozások árbevételének aránya, valamint a számuk alapján 4,6%-ot kitevő kisvállalkozások részesedése egyaránt elérte a 34,2%-ot. A kkv-körbe nem tartozó, mintegy 7 ezer nagyvállalkozás a teljes vállalkozói kör árbevételének 58,3%-át realizálta.

(Cégekassza, 2020)

Elsőkörben az első Széchenyi Terv leállítására vezethető vissza, hogy Magyarország súlyos kudarcot vallott az uniós források felhasználásában. Kétségtelen, hogy az első Széchenyi Terv alapvetően hazai támogatási forrásokra épült, ennek ellenére megfelelő alapot nyújtott ahhoz, hogy – kellő módosításokkal – a 2004-ben belépő európai uniós támogatások fogadására is alkalmas tervezési keretté váljon. Ehelyett viszont a szocialista–szabad demokrata kormányok olyan fejlesztési tervekre építették az uniós források elosztását, amelyek céljai nem a magyar gazdaság felzárkózási igényeit, hanem szinte kizárólag az európai uniós fejlesztéspolitika általános elveit követték. Önmagában az a tény, hogy a

rendelkezésre álló uniós forrásoknak csupán 16%-a jutott közvetlenül gazdaságfejlesztésre, jól jelzi a súlyos aránytévesztést.

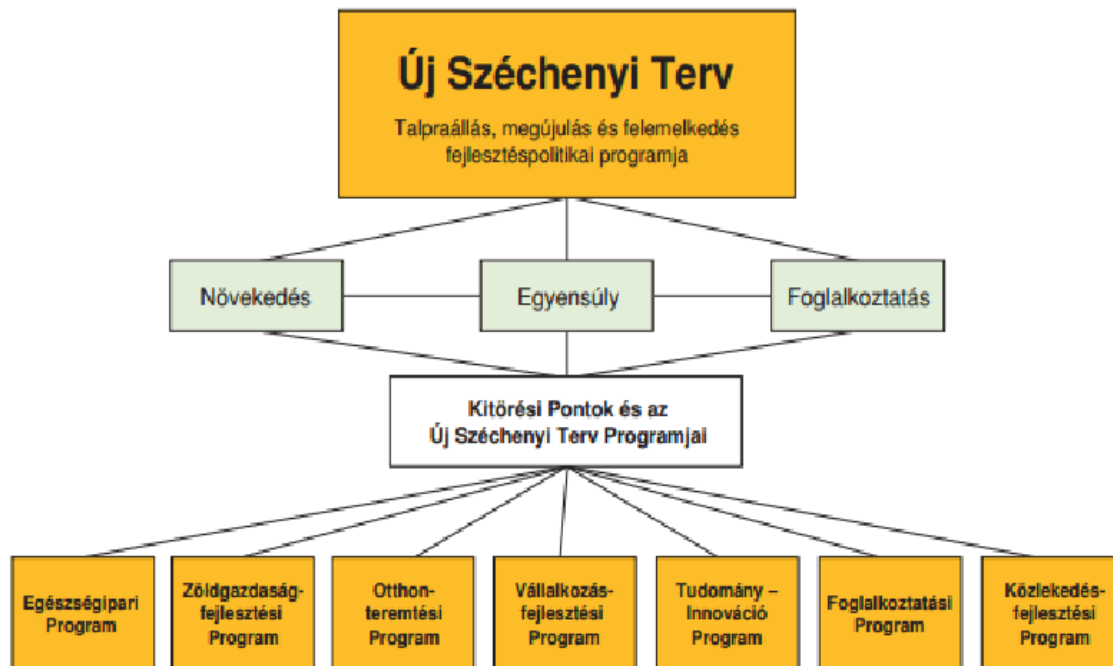
(Magyarország Kormánya, 2011)

Egy évtized után a Széchenyi Tervet újraindították, amely az előző hibáiból tanulva egy sokkal jobban felépített terv lett. Habár a magyar gazdaságot a világválságból kiindulva rosszabb helyzetben érte, amelyet az elmulasztott lehetőségek és a drasztikus visszaesések időszakaként éltek meg. Zuhanó versenyképesség, pénzügyi stabilitás hiánya nehezítették meg az Új Széchenyi Terv indulását. Ma ugyanis három nagy kihívással néz szembe a magyar gazdaság. Egyrészt meg kell őrizni a pénzügyi stabilitást és szigorú keretek között kell tartani az államháztartás hiányát. Másrészt gyors és határozott lépéseket kell tenni a versenyképességi hátrányok felszámolására. Harmadrészt pedig meg kell teremteni a gazdasági növekedés feltételeit és növekedési pályára kell állítani a gazdaságot.

(Magyarország Kormánya, 2011)

Az Új Széchenyi Terv sikere szempontjából a hazai és a külső körülmények is – 2000-hez képest – a hátrányukra változtak. Kétségtelen az is, hogy napjainkra új kihívások jelentek meg, amelyek újfajta válaszokat igényelnek. Az Új Széchenyi Terv akkor lehet sikeres, ha megőrizzük mindazt, ami az első titkát adta: az állam, valamint a vállalkozások és az önkormányzatok együttműködését a fejlesztési programok elkészítésében és megvalósításában.

(Magyarország Kormánya, 2011)

16. ábra: Az Új Széchenyi Terv felépítése, a magyar gazdaság kitörési pontjai

Forrás: Polgári Szemle, 2016

A kormány által megvalósítandó jövőkép fő célja, hogy 2030-ra Magyarország meghaladja az Európai Unió átlagos gazdasági fejlettségét, fogyasztási szintjét és életminőségét. Ha az egy főre jutó GDP európai országok közötti relatív különbségeit vizsgáljuk, a 2004-es adatok alapján szignifikáns határ húzódik hazánk és a tőlünk nyugatra fekvő európai országok között: valamennyi államban magasabbak az euróban számított adatok, mint Magyarországon. Ezen célkitűzések alapján kimondható, hogy még az elkövetkezendő években hatalmas nagy változásoknak kell végbe mennie, hogy a kitűzött célokat megvalósítsa az ország.

(Magyarország Kormánya, 2011)

3. COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY PÉNZÜGYI ÉS ÁLLAMADÓSSÁG-VÁLSÁG HATÁSA A 2008-AS VÁLSÁGGAL SZEMBEN

3.1. A COVID-19 ÉS A 2008-AS VÁLSÁG ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A COVID-19 világjárvány hatása messze meghaladja a 2008–2012. évi pénzügyi és államadósság-válság hatását, és gazdasági következményei mindegyre tovább gyűrűznek. Az „intelligens helyreállításhoz” tanulnunk kell a legutóbbi válságból, és szem előtt kell tartanunk a feltárt hiányosságokat. A 2008–2012. évi pénzügyi világválság és az abból fakadó gazdasági és euróövezeti államadósság-válság hosszú távú hatást gyakorolt a növekedésre és a költségvetési stabilitásra az Unióban. Ezt a hatást csak fokozták az Unió pénzügyi rendszerének hiányosságai, a szakpolitikai eszközrendszer és a nyomon követési és szabályozási környezet elégtelensége, valamint az euróövezet intézményi felépítésének befejezetlensége. A COVID-19 világjárvány jelenleg nagy próbatételnek teszi ki az Unió gazdasági és pénzügyi struktúrájának ellenálló képességét, mind a gazdasági hatás nagyságrendje, mind pedig a közpénzből finanszírozandó válaszlépések szempontjából.

(Európai Számvevőszék, 2020)

A COVID-19 járvány sokkhatása tehát jóval nagyobb, mint a 2008-as válságé, azonban igyekeznek az akkori tanulságok figyelembevételével a jelen helyzetre a legjobb megoldást találni és a kihívásokra választ adni. Összeségében elmondható, hogy a 2008-as válság tanulságként szolgált a jelen vírus helyzetben felmerülő problémákra, azonban az intézkedések tekintetében a COVID-19-es járvány más eljárást kíván. A kormányok a világ minden táján nagyszabású mentőcsomagokat készítettek gazdaságaik fennmaradásának biztosítása érdekében. Ezen csomagok többsége jelentősen meghaladja a 2008. évi pénzügyi válságban használtakat, és tekintettel a reálgazdaságra gyakorolt hatás, helyes, hogy a kormányok ilyen átfogóan és ilyen gyorsan cselekedtek. Az is világos ugyanakkor, hogy a kormányzati intézkedéseket hozzá kell igazítani a jelenlegi konkrét válsághelyzethez. A kormányoknak mindenekelőtt meg kell védeniük lakosságuk egészségét, ezért az egészségvédő és a gazdaság élénkítését célzó intézkedéseknek egyensúlyban kell lenniük. A 2008-as pénzügyi válság alatt bevezetett intézkedések pusztán lemásolásával nem lehetne jó eredményt elérni 2020-ban.

(Pénzcentrum, 2020)

Mindannyian másképp dolgozunk és fogyasztunk, mint a válság előtt. Az új valóság különbözik a válság előtti valóságtól. Ha csak a fogainkat szorítjuk össze addig, amíg vissza nem térünk a válság előtti helyzetbe, kudarcot fogunk vallani: a vállalatoknak és az

iparágaknak a mai kihívásokra úgy kell reagálniuk, hogy új válaszokat találjanak az új problémákra.

(Pénzcentrum, 2020)

3.2. A COVID-19-ES VILÁGJÁRVÁNY VÁLSÁGKEZELÉSE

A világválság több hullámán túl lendülve elmondhatjuk, hogy még a mai napig tart ez a válsághelyzet, amelyre aktív intézkedések folynak. A jelenlegi helyzet helyreállítására az EU helyreállítási tervet dolgozott ki, amelynek a mentén kívánja csökkenteni a világválság negatív hatásait.

Az uniós vezetők 2020. április 23-án a válság hatásait mérséklő uniós helyreállítási alap létrehozására irányuló lépésekről határoztak. Ennek érdekében megbízták az Európai Bizottságot, hogy mielőbb terjesszen elő egy idevágó javaslatot, amelyben egyértelműen meghatározza az alap és az EU hosszú távú költségvetése közötti kapcsolatot is. Az Európai Bizottság 2020. május 27-én nyújtotta be az európai helyreállítási tervre irányuló javaslatát. Az uniós vezetők 2020. július 21-én megállapodásra jutottak a Next Generation EU (NGEU) elnevezésű, 750 milliárd EUR összegű helyreállítási eszközről, amely segíteni fogja az EU-t a világválság okozta válság kezelésében. A helyreállítási csomag mellett a vezetők megállapodtak a 2021–2027-es időszakra szóló hosszú távú uniós költségvetésről is, melynek összegét 1074,3 milliárd EUR-ban állapították meg. A költségvetésből többek között a digitális és zöld átállásra, valamint a rezilienciára (rugalmas ellenállási képességre) irányuló beruházásokat fogják támogatni.

(Európai Tanács, 2022)

17. ábra: Az Unió által a COVID-19 világjárvány kapcsán tett veszélyhelyzeti válaszingykedések

Forrás: Európai Unió Tanácsa, 2020

A munkahelyek és munkavállalók tekintetében az Unió létrehozta a szükséghelyzeti munkanélküliségi kockázatokat mérséklő ideiglenes támogatást nyújtó európai eszközt (SURE) azzal a céllal, hogy segítse az embereket munkahelyük megtartásában a válság idején. Az eszköz keretében a tagállamok kedvező feltételekkel juthatnak hitelhez, hogy fedezni tudják a csökkentett munkaidőben való foglalkoztatás nemzeti szintű bevezetéséhez vagy kibővítéséhez kapcsolódó költségek egy részét.

Az alábbi 19 tagállam kap pénzügyi támogatást:

- Belgium: 8,2 milliárd EUR
- Bulgária: 511 millió EUR
- Horvátország: 1 milliárd EUR
- Ciprus: 603 millió EUR
- Csehország: 2 milliárd EUR
- Észtország: 230 millió EUR
- Görögország: 5,3 milliárd EUR

- Magyarország: 504 millió EUR
- Olaszország: 27,4 milliárd EUR
- Írország: 2,5 milliárd EUR
- Lettország: 305 millió EUR
- Litvánia: 957 millió EUR
- Málta: 420 millió EUR
- Lengyelország: 11,2 milliárd EUR
- Portugália: 5,9 milliárd EUR
- Románia: 4,1 milliárd EUR
- Szlovákia: 630 millió EUR
- Szlovénia: 1,1 milliárd EUR
- Spanyolország: 21,3 milliárd EUR

(Európai Tanács, 2022)

A vállalkozásokra is gondolva az Európai Beruházási Bank (EBB) Csoport 25 milliárd EUR összegű Páneurópai Garanciaalapot hozott létre, amely legfeljebb 200 milliárd EUR erejéig hiteleket nyújt vállalkozások, különösen kis- és középvállalkozások (kkv-k) részére az Unió egészében. Ez hozzáadódik azokhoz a további sürgősségi alapokhoz, amelyeket a kkv-k rövid távú finanszírozási igényeinek áthidalása, valamint az egészségügyi ágazat támogatása céljából az EBB már korábban mozgósított.

(Európai Tanács, 2022)

Továbbá az Unió források átcsoportosítására is sor került, amivel az EU célja a gyors reagálás volt és intézkedések létrehozása. Kohéziós forrásokat csoportosított át annak érdekében, hogy a tagállam a világjárvány okozta válságot minél eredményesebben letudják küzdeni. Átcsoportosították a forrásokat a különböző alapok között, a tagállamok beruházási igényeire szabva. Valamint intézkedéseket fogadott el annak érdekében, hogy nagyobb rugalmasságot biztosítson a strukturális alapok felhasználása terén.

18. ábra: A világjárványokról szóló nemzetközi szerződés – 10 ösztönző és előny

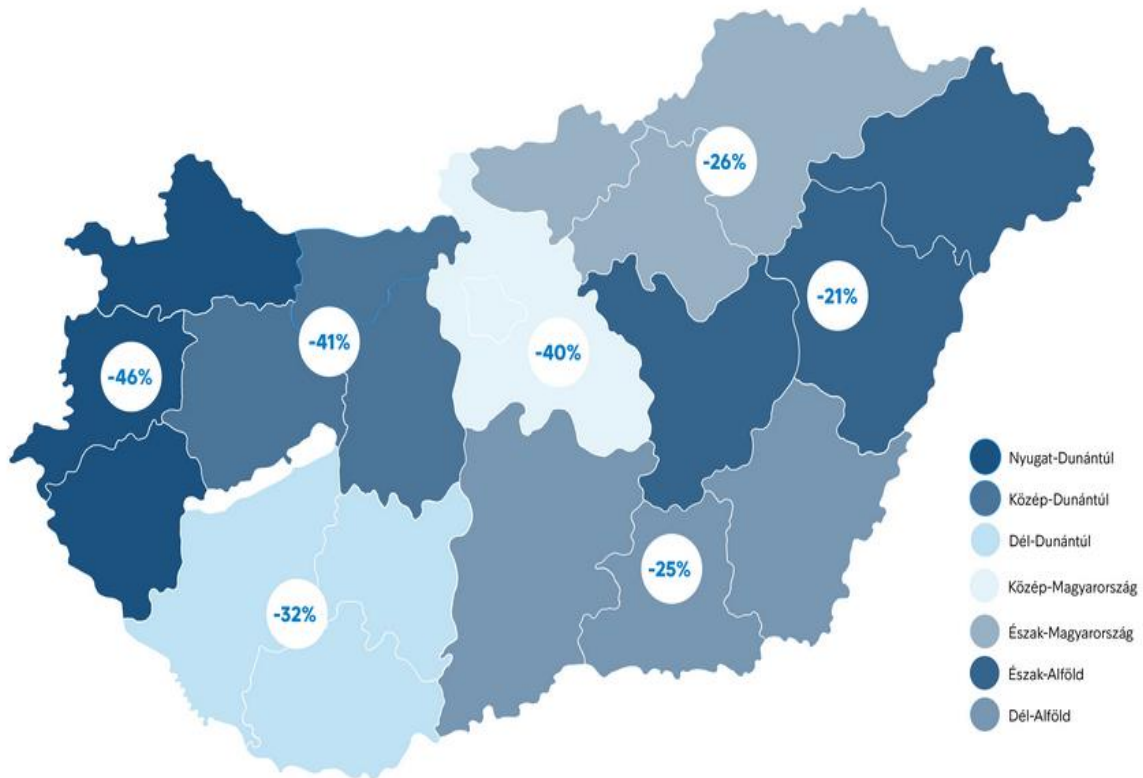
Forrás: Európai Tanács, 2021

3.3. A COVID 19-ES VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉSRE

Kiváló példa az eddig is kiemelt kkv-k helyzete, hiszen a sok negatív hatás mellett meglepő előnyök is keletkeztek, amely nyomán hatalmas fejlődés ment végbe a vállalkozások szemszögéből. Elsőkörben mielőtt a pozitív hatásokat kiemelném néhány negatív hatást is felsorolok, amelyek erősen összefüggenek a jövőbeli fejlesztésekkel.

A koronavírusjárvány negatív hatásai a hazai vállalkozások működésére:

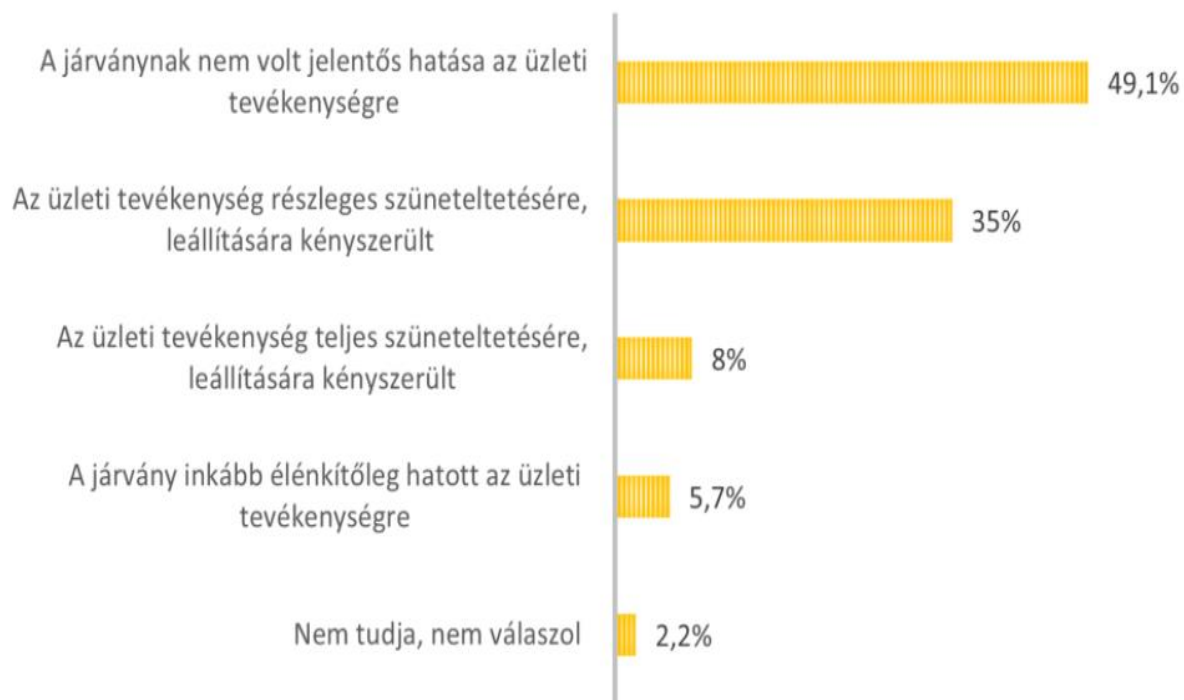
- csökkenő kereslet: vendégek, turisták, ügyfelek elmaradtak
- a cég működését, tevékenységét nem lehetett otthoni munkavégzéssel ellátni (ennek ellenére jó pár cégnél sikeres lett a home office bevezetése)
- a vállalkozások a beszállítókkal szemben csökkentették a megrendeléseiket
- rendezvények elmaradása
- rövidített nyitvatartási idők szabályozták a tevékenységeket
- csökkent az export
- néhány vállalat a rendelkezések miatt teljes leállásra kényszerült
- import helyettesítésre van szükség (külföldről bizonytalan volt az alapanyagok behozatala)
- instabil bevétel
- nem állt rendelkezésre a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő
- külföldi anyavállalat csökkentette a megrendelésállományát.

19. ábra: A fizetőképességi index csökkenése régióként (ezekben a régiókban okozta a legnagyobb gazdasági károkat a koronavírus-járvány)

Forrás: Intrum, 2020

A változások nagyrészt az üzleti tevékenységekre voltak nagy hatással. A Budapesti Gazdasági Egyetem 2020-as kutatásából kiderült, hogy a hazai kis- és középvállalkozások több, mint a felére nem volt negatív hatással a covid 19-es világjárvány.

20. ábra: A koronavírus járvány hatása a vállalati üzleti tevékenységekre

Forrás: Budapesti Gazdasági Egyetem, 2020

A koronavírus okozta hatások láncszerű sorozata sokként érte a gazdaság szereplőit. A vállalkozások jelentős hányada felkészületlenül sodródott a kialakult helyzettel, azonban az innovatív megoldásokra nyitott cégek sok esetben megtalálták a piaci réseket és lehetőségeket. Ezek a vállalkozások középtávon akár jelentős előnyre is szert tehetnek versenytársaikkal szemben.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara által, közel 2000 fős minta alapján végzett kutatás azt támasztja alá, hogy a cégek közel egyharmada home office vagy távmunka jellegű tevékenység bevezetését rendelte el. A Modern Vállalkozások Programja által most elkészített, ráépülő felmérés szerint megállapítható, hogy egyetlen hét alatt legalább további 15%-kal emelkedhetett azon vállalkozások száma, amely a céges működés irodából történő kitelepítésében, a távoli elérésekben látja a működés folytonosságának lehetőségét. A település mérete erősen determinál. A vállalkozásnak otthont adó település mérete egyenes arányban van a home office (HO) elrendelésére való nyitottsággal. A megyeszékhelyek esetében jelentősen nagyobb az otthoni munkavégzés elfogadottsága mind a munkaadó, mind a munkavállaló részéről. A személyes interjúk keretében az is kiderült, hogy a munkavállalók tömegközlekedési eszközökkel történő munkába járásának kiküszöbölése is szolt az otthoni munkavégzés mellett. A HO bevezetésének késleltetése a legtöbb esetben az alacsony

eszközellátottságra, a megfelelő és biztonságos infrastruktúra kiépítettségére és az ehhez szükséges kellő kompetenciák, azaz a szakmai segítség hiányára vezethető vissza. Több vállalkozás számolt be arról (főleg a kisebb településeken), hogy mind a hardver eszközök beszerzése mind az otthoni munkavégzés körülményeinek megteremtéséhez szükséges szakemberek (erre szakosodott cégek) szolgáltatásainak elérése nehezebb az ezirányú, megnövekedett kereslet miatt.

(Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, 2020)

A jelen kényszerhelyzet hatására a vállalkozások, akik eddig elzárkóztak a digitális világ elől, jelentős előre lépéseket tudtak tenni. Néhány esetben akár napok alatt végbemenő és akár teljes paradigmaváltást eredményező változásokról beszélünk, amelyekhez más esetben, normál működés alatt évek sem voltak elegendőek vagy nem akartak kilépni a komfort zónáikból a vállalatok.

21. ábra: A járvány hatására bevezetett újítások, fejlesztések

Forrás: Budapesti Gazdasági Egyetem, 2020

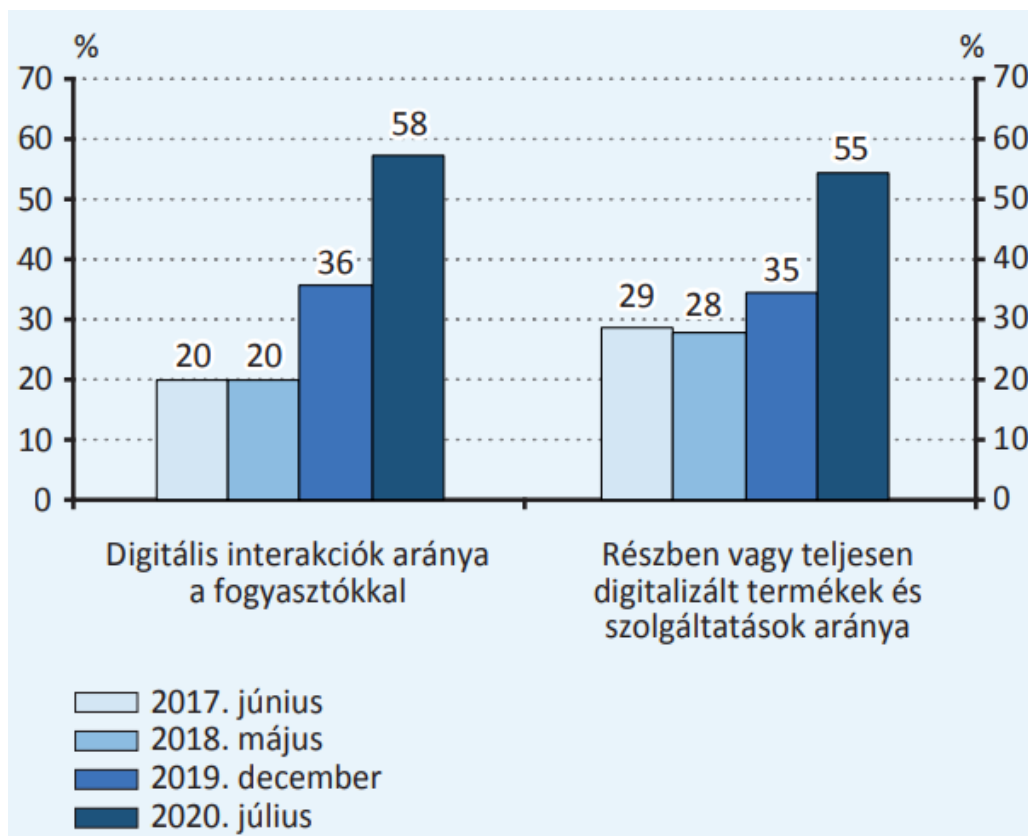
A vállalkozások túlnyomó többsége a járvány hatására a működésen szigorított egészségügyi szabályok bevezetésével (42,5%) változtatott, az egyéb bevezetett újítások említése drasztikusan alacsonyabb. A digitális ügyfélszolgálat relatív alacsony jelentőségét feltehetően az magyarázhatja, hogy számos nagy jelentőségű szektorban (mezőgazdaság, ipari termelés) kivitelezhetetlen. Mindenesetre jól láthatóan inkább a nagyvárosi cégek éltek ezzel a lehetőséggel. Az új beszállítók, partnerek, beszerzési utak szerepét a kényszer szülhette,

amennyiben a cég máshonnan a szükséges készletet nem tudta beszerezni. Új szolgáltatást, terméket, vagy marketing eszközt 5,1%, említett, de az új fizetési módok bevezetése sem volt sokkal népszerűbb újítás. 40,9% semmit nem változtatott a működésén a járvány hatására – ezen vállalkozások aránya a cég méretének növekedésével párhuzamosan csökken.

(Budapesti Gazdasági Egyetem, 2020)

Ezzel szemben jelentős változások mentek végbe a könyvelőirodák tekintetében, akik újszerű kétirányú, network alapú kommunikációs csatornákat hoztak létre (pl. facebook közösségek) az ügyfelek naprakész támogatására. A változásokhoz kapcsolódó folyamatok mozgatórugója a személyes kontaktusok számának csökkentése, így például a kártyás - érintésmentes - fizetési megoldások bevezetése, érintést igénylő – pl. beléptető - eszközök működésének átállítása contactless (érintés nélküli) technológiákra. A megkérdezett cégek 98%-a eszközölt folyamataiban valamilyen változást. De érzékelhető a vállalkozások érdeklődésének növekedése a digitális technológiák meghonosítását elősegíteni kívánó pályázati források iránt is, azaz, ha a Kormány elfogadja a második kríziscsomagjának, az életképes hazai vállalkozói kör, azon belül is a digitális transzformáció támogatására tett azonnali intézkedési javaslatait, a forrás bizonyosan nagy érdeklődésre tart majd számot és jó helyre is kerül. A Modern Vállalkozások Programban szállítóként közreműködő cégek visszajelzése, hogy az ügyfelek sokasága ad megbízást a privát hálózatok be/ és átállítására, az eddig zártan, lokálisan használt és elérhető adatok kívülről történő biztonságos elérésére, ezzel lehetőséget adva hosszú távon is egy új munkamódszer és szemlélet meghonosodására.

(Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, 2020)

22. ábra: A COVID-19 vállalati digitalizációt érintő hatásai globálisan

Forrás: Portfolio, 2021

A BGE Budapest LAB korábbi kutatása is megmutatta, hogy a magyar kkv-k nem járnak élen a tágran értelmezett innovációban. A 2017-es adatok szerint két év alatt a cégek egyharmada semmilyen innovációt nem hajtott végre sem a szervezet működésében, sem az elért piacok, vagy a termék-szolgáltatás fejlesztése területén. Bár a COVID-19-hez hasonló krízisek számos negatív hatásuk mellett motorjai lehetnek az ilyen típusú fejlődésnek, a magyar kkv-k esetében nem mérhető ilyen típusú innovatív változtatás, bár nagy mértékű törekvések történtek az elmúlt években, amely már egy pozitív hatás.

(Budapesti Gazdasági Egyetem, 2020)

A COVID-19 járványhelyzet érdemben tehát gyorsította a globális digitalizációs folyamatokat, és ezek a változások velünk maradtak a pandémia elmúltával is. Ezenfelül egyre több kezdeményezés indult, amely a technológiai fejlődést és a mindennapi munkavégzést segíti elő.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozatban bemutatásra kerülő 2008-ban kirobbant világválság következményei és hatása, még ma is tartanak, hiszen a válság hatásait a vállalatok és a lakosság is erősen megérezte. A válság sokként érte a világot és ezért nem is voltak felkészülve megfelelően a válságkezelésre. Ez lehet az egyik oka annak, hogy még ma is érezzük a következményeit, amit a 2019-ben kirobbanó koronavírus járvány tetőzött be.

Kijelenthetjük, hogy a gazdasági válság valóban a háztartások minden szegmensét elérte és érintette kisebb vagy nagyobb mértékben, de a legnagyobb mértékben az alapfokú végzettségűeket érte. A munkahelyi biztonságérzet elvesztése, a kiszolgáltatottság, a munkavállalók életszínvonalának romlása óriási társadalmi veszteségek forrása, amelyek helyrehozása több éven át tartó kormányzati folyamat lesz.

A munkahelyi leépítések esetén ez a szegmens volt a leginkább veszélyben és ezáltal nagy arányuk szenved a hiteltörlesztés nehézségeitől is. A felsőfokú végzettségűek, a magasabb jövedelmi szintjük mellett nagyobb biztonságot élveznek. A két csoport közötti különbség csak állami segítséggel lenne megoldható, különféle jóléti transzferekkel.

A transzferek azonban az államháztartás állapotának ismeretében nem növelhetők, hiszen a terhek mellett még sok esetben rossz példát is közvetítenek az érintetteknek. A probléma megoldását csak az oktatás oldhatja meg, mely a szerényebb képességű egyéneknek is jövőt kínálhat a szakképzés rangjának és minőségének visszaállításával, így segítve a kialakuló válsághelyzetek megfelelő áthidalását.

A kkv-k tekintetében a válságot követően az egyik legmeghatározóbb cél a foglalkoztatottság növelése volt, mely a mai napig él. Ezáltal a vállalkozásfejlesztés kiemelkedően nagy szerepet kapott a válságkezelésben. Mindezt az Európai Unió segítségével az Új Széchenyi Terv Vállalkozásfejlesztő Programmal kívánták megvalósítani, amelyet az egyik legsikeresebb gazdaság- és társadalomfejlesztési programjának tartanak. A program a mai napig aktív és további célok megvalósításán dolgoznak általa hazánkban. Ezenfelül a tudást és munkát adó cégek bevonása Magyarországra is számottevő cél lesz az elkövetkezendő években. Ezek az intézkedések az kiemelkedő szerepet kapnak a vállalkozásfejlesztés terén.

Dolgozatom utolsó fejezetében a 2008-as válság összehasonlításra került napjaink helyzetével, melyet a COVID-19 járvány váltott ki. A 2008-as válság tanulságként szolgált a jelen állapotban, azonban kutatások rávilágítottak arra, hogy a két esetet semmiképp sem szabad azonosként kezelni.

Ahogy a dolgozatomban is említettem a 2008-as pénzügyi válság alatt bevezetett intézkedések pusztán lemásolásával nem lehetne jó eredményt elérni. Új látásmód kell, hiszen az egész világ megváltozott a járvány hatására. Ez az új szemlélet módra nagyon sok vállalat számára, pozitív hatásokat is hozott, hiszen nagymértékű fejlődés ment végbe vagy fejlődésre való törekvés rövid idő alatt. Ezek a változások velünk maradtak és beépültek a mindennapokba, így a gyorsította a járványhelyzet a globális digitalizációs folyamatokat.

IRODALOMJEGYZÉK

Muraközy László (2012): Földobott kő? - Tények és tendenciák a 21. században

Bajmócy Zoltán (2011): Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe

Lentner Csaba (2010): A magyar gazdasági válság és válságkezelés néhány történeti és nemzetközi aspektusa

http://real.mtak.hu/36525/1/publications_05.pdf

Kovács Levente, Marsi Erika (2018): Bankmenedzsment, Banküzemtan

https://www.bankszovetseg.hu/Public/publikacio/Bankmenedzs_bank%C3%BCzemtan.pdf

Pogátsa Zoltán (2019): Válságok 6. – Korunk Nagy Recessziója – a 2008 utáni globális pénzügyi válság

<https://ujegyenloseg.hu/valsagok-6-%E2%88%92-korunk-nagy-recesszioja-%E2%88%92-a-2008-utani-globalis-penzugyi-valsag/>

Lentner Csaba, Kolozsi Pál, Tóth Gergely (2010): A magyar válságkezelés sajátosságai és ellentmondásai

http://real.mtak.hu/36526/1/publications_06.pdf

Miklós Gábor (2013): A magyar eladósodás és a válság hatásai

<https://core.ac.uk/download/pdf/12355765.pdf>

Farkas Zoltán (2018): A válság 10 éve: mit tanultunk a nagy magyar összeomlás óta?

https://hvg.hu/gazdasag/20181008_A_valsag_tiz_eve_mit_tanultunk_a_nagy_magyar_osszeomlas_ota

Végh Marcell Zoltán (2019): A 2008-as válság hozadékai az EU számára: gazdaságpolitikai koordinációból gazdasági kormányzás

http://real.mtak.hu/102335/1/Europai_Tukor_2019_2_1_Vegh.pdf

Kovács Árpád, Halmosi Péter (2019): A 2008-ban kirobbant gazdasági válság hatásai az államháztartásban – A válság elleni küzdelem nemzetközi szinten, Magyarország válságkezelési megoldásai nemzetközi tükrében

<http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=39963>

Deák Dániel (2020): Az uniós válságkezelés válsága

<https://www.xxiszazadintezet.hu/az-unios-valsagkezeles-valsaga/>

Martin József Péter (2016): Az uniós válság hatása a lakosság- és elitpercepciókra

<https://core.ac.uk/download/pdf/43009513.pdf>

Elemzéseközpont (2021): 2008-as gazdasági válság és a gazdasági világválság hatásai, következménye

<https://elemzeskozpont.hu/2008-gazdasagi-valsag-es-gazdasagi-vilagvalsag-hatasai>

Benczes István (2010): A 2008-2009. évi világgazdasági válság és hatásai a közpénzügyekre

https://www.researchgate.net/publication/270286298_A_2008-2009_evi_vilaggazdasagi_valsag_es_hatasai_a_kozpenzuegyekre

Imreh Szabolcs (2014): Hangsúlyeltolódások a hazai vállalkozás-fejlesztésben

<http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40032>

Dr. Csiszárík-Kocsir Ágnes, Dr. Medve András (2012): Életünk mindennapjai a válság után – avagy a válság hatásainak személyes észlelése kutatási adatok alapján

http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/03_Csiszarik_Medve.pdf

Becsey Zsolt László (2020): A magyar vállalkozások a nemzetközi szolgáltatási versenyben

https://ajk.kre.hu/images/doc6/DH/A_magyar_vallalkozasok_a_nemzetkozi_szolgaltatasi_versenyben.pdf

Vállalkozói Portál (2015): Vállalkozásfejlesztés az EU-ban

<http://vallalkozoiportal.gov.hu/vallalkozasfejlesztes-az-eu-ban>

Neten a Hivatal: A Vállalkozás 2020 cselekvési terv

<http://vallalkozas.netenahivatal.gov.hu/vallalkozas-2020-cselekvesi-terv/a-vallalkozas-2020-cselekvesi-terv>

Nagy Henrietta (2018): A helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztés szerepe és lehetőségei a vidékbiztonság megteremtésében

<https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15952/A%20helyi%20gazdasag-%20es%20vallalkozasfejlesztes.pdf?sequence=1>

Dr. Imreh Szabolcs, Dr. Lukovics Miklós (2011): Vállalkozói aktivitás, vállalkozásfejlesztés az érintett régióban ill. Magyarországon

<https://docplayer.hu/1121325-Vallalkozoi-aktivitas-vallalkozasfejlesztes-az-erintett-regioban-ill-magyarorszagon.html>

György László (2021): A magyar gazdaságpolitika jövőjének tíz pillére

https://mandiner.hu/cikk/20210901_a_magyar_gazdasagpolitika_jovojenek_tiz_pillere

Cégekassza (2020): Szinte minden magyar cég kkv - Mit lehet tudni róluk?

https://cegkassza.blog.hu/2020/06/22/szinte_minden_magyar_ceg_kkv_mit_lehet_tudni_roluk

Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (2020): Meglepő előnyöket is hozott a koronavírus a kkv-k számára

<https://mkik.hu/hirek/meglepo-elonyoket-is-hozott-a-koronavirus-a-kkv-k-szamara>

Európai Számvevőszék (2020): Az Európai Számvevőszék áttekintette, hogy a 2008–2012. évi válságokra adott uniós válasz hogyan fokozta a pénzügyi szektor ellenálló képességét

<https://www.eca.europa.eu/hu/Pages/NewsItem.aspx?nid=14383>

Portfolio (2021): MNB: nagyot fejlődött, de még mindig csak közepes szinten jár a magyar bankszektor a digitalizációban

<https://www.portfolio.hu/bank/20210527/mnb-nagyot-fejlodott-de-meg-mindig-csak-kozepes-szinten-jar-a-magyar-bankszektor-a-digitalizacioban-485200>

Pénzcentrum (2020): Itt az összehasonlítás: ilyen a koronavírus-válság a 2008-as pénzügyi válsághoz képest

<https://www.penzcentrum.hu/megtakaritas/20200610/itt-az-osszehasonlitas-ilyen-a-koronavirus-valsag-a-2008-as-penzugyi-valsaghoz-kepest-1097312>

Trading Economics (2021)

<https://tradingeconomics.com/united-states/existing-home-sales>

<https://tradingeconomics.com/united-states/new-home-sales>

Katits Etelka, Pogátsa Zoltán, Zsupanekné Palányi Ildikó (2017): A nemzetgazdasági konjunktúraciklusok és vállalati életciklusok

Auer Ádám, Bóka János, Dezső Attila, Gombos Katalin, Józson Mónika, Lentner Csaba, Marján Attila, Nochta Tibor, Papp Tekla (2016): A gazdasági világválság hatása egyes jogintézményekre Magyarországon és az Európai Unióban

Sapientia (2012): A gazdasági válság hatásai és következményei

<https://kv.sapientia.ro/hu/hirek/a-gazdasagi-valsag-hatasai-es-kovetkezmenyei>

Végh Marcell Zoltán (2019): A 2008-as válság hozadékai az EU számára: gazdaságpolitikai koordinációból gazdasági kormányzás

Magas István (2019): Tíz évvel a világgazdasági válság után

Kállay László, Imreh Szabolcs (2004): A kis- és középvállalkozás-fejlesztés gazdaságtana

Imreh Szabolcs (2005): Vállalkozásfejlesztés, mint a kis- és középvállalkozások hálózatosodásának ösztönzése

Nagy Henrietta (2018): A helyi gazdaság- és vállalkozásfejlesztés szerepe és lehetőségei a vidékbiztonság megteremtésében

Európai Számvevőszék (2020): Különjelentés - A kkv-támogató eszköz a gyakorlatban: eredményes és innovatív program, amely problémákkal küzd

<https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/smes-innovation-2-2020/hu/>

Polgári Szemle (2016): Új Széchenyi Terv

https://polgariszemle.hu/app/data/Uj_Szechenyi_Terv.pdf

Magyarország Kormánya (2011): Új Széchenyi Terv

https://www.ilo.org/dyn/youthpol/en/equest.fileutils.dohandle?p_uploaded_file_id=626

Európai Tanács, Európai Unió Tanácsa (2021): A világjárványokról szóló nemzetközi szerződés – 10 ösztönző és előny

<https://www.consilium.europa.eu/hu/infographics/10-benefits-pandemic-treaty/>

Európai Tanács, Európai Unió Tanácsa (2022): Covid19: a negatív gazdasági következményekre adott uniós válasz

<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/covid-19-economy/>

Budapesti Gazdasági Egyetem (2020): Így reagált a magyar kkv-szektor a koronavírus járványra

<https://uni-bge.hu/hu/igy-reagalt-a-magyar-kkv-szektor-a-koronavirus-jarvanyra>

Intrum (2020): Ezekben a régiókban okozta a legnagyobb gazdasági károkat a koronavírus-járvány

<https://www.intrum.hu/szolgáltatásaink-cegeknek/az-intrumrol/hirek/sajtohireink/ezekben-a-regiokban-okozta-a-legnagyobb-gazdasagi-karokat-a-koronavirus-jarvany/>